

**ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ ΚΑΙ
ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ
ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

**Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΗΣ ΚΟΖΑΝΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΥΕΡΓΕΤΩΝ
ΤΗΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΟΖΑΝΗΣ, ΤΟΝ
18^ο ΚΑΙ 19^ο ΑΙΩΝΑ**

Ωραία Ρομπόλα

Επιβλέπων: Μανώλης Δρακάκης
Εξετάστρια: Αλεξάνδρα Καββαδία

Κοζάνη Φεβρουάριος 2021

Δήλωση μη λογοκλοπής

Δηλώνω υπεύθυνα και γνωρίζοντας τις κυρώσεις του Ν. 2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας, ότι η παρούσα πτυχιακή εργασία είναι εξ ολοκλήρου δικής μου ερευνητικής εργασίας, δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής ούτε προέρχεται από ανάθεση σε τρίτους. Όλες οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν (κάθε είδους, μορφής και προέλευσης) για τη συγγραφή της περιλαμβάνονται στη βιβλιογραφία.

Ρομπόλα Ωραία

Υπογραφή

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

➤ ΠΕΡΙΛΗΨΗ	σελ. 5
➤ ΠΡΟΛΟΓΟΣ	σελ. 5
➤ ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σελ. 6
➤ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	
1.1 Ιστορική αναδρομή και καταγωγή της Κοζάνης	σελ. 7
1.2 Η γεωγραφική θέση της Κοζάνης	σελ. 8
1.3 Η χωροταξική ανάπτυξη	σελ. 9
1.4 Ονοματικές διενέξεις και ετυμολογία	σελ. 9
1.5 Τα κτίσματα	σελ. 11
➤ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
2.1 Η κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη επί Τουρκοκρατίας	σελ. 12
2.2 Εκδοτική δραστηριότητα επί Τουρκοκρατίας	σελ. 13
2.3 Διαφωτισμός	σελ. 15
➤ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	
Εισαγωγή 18 ^{ος} αιώνας	σελ. 15
3.1 Η ακμή	σελ. 17
3.2 Παιδεία	σελ. 17
3.3 Δικαιοσύνη	σελ. 19
3.4 Εκκλησία	σελ. 19
3.5 Τα αρχοντικά και η Κοζανίτικη κατοικία	σελ. 20
3.6 Αρχοντικό Λασσάνη	σελ. 21
3.7 Συντεχνίες	σελ. 22
3.8 Η πτώση	σελ. 23
3.9 Η απελευθέρωση της Κοζάνης	σελ. 23
3.10 Δωρητές και ευεργέτες του αιώνα	σελ. 25
➤ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	
Εισαγωγή 19 ^{ος} αιώνας	σελ. 27
4.1 Η ριζική ακμή	σελ. 28

4.2 Παιδεία	σελ. 28
4.3 Ευεργέτες του αιώνα	σελ. 29
4.4 Η εξέλιξη έως το 2017	σελ. 38

➤ **ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ**

5.1 Λίγα πράγματα για τον Λασσάνη	σελ. 39
5.2 Οι σπουδές του	σελ. 40
5.3 Λασσάνης και φιλική εταιρία	σελ. 41
5.4 Ο Λασσάνης στην επανάσταση του 21΄	σελ. 42
5.5 Η ζωή του στην ελεύθερη Ελλάδα	σελ. 43
5.6 Το διδακτικό του έργο και η παιδεία του	σελ. 44

➤ **ΕΠΙΛΟΓΟΣ**

σελ. 45

➤ **ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**

σελ. 45

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Κοζάνη είναι πόλη της Μακεδονίας με πληθυσμό 71.388 κατοίκους. Δεν προϋπήρχε, αλλά δημιουργήθηκε γύρω στον 15^ο αιώνα από πληθυσμούς που κατέφυγαν στις περιοχές της για να σωθούν από τον Τουρκικό ζυγό. Αποτελεί συγκοινωνιακό κόμβο που συνδέει την Μακεδονία, την Ήπειρο και την Θεσσαλία. Στην περιοχή της βρέθηκαν διάφορα ευρήματα και οικιστικά περιβάλλοντα που μαρτυρούν ζωή από τους παλαιολιθικούς χρόνους και συνεργασίες με τον Μυκηναϊκό κόσμο. Οι απόψεις για την προέλευση του ονόματός της δίστανται και οι διαφωνίες αναζωπυρώνονται μεταξύ του Χαρίσιου Μεγδάνη, του Γουναρόπουλου και του Λιούφη για τις ρίζες του ονόματός της. Η πόλη διαθέτει σημαντικά κτίρια, όπως η Κοβεντάρειος Δημοτική βιβλιοθήκη, διάφορα αρχοντικά, ναούς, συλλόγους, το Λαογραφικό μουσείο κ.α που της προσδίδουν έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα και την καθιστούν πόλη των γραμμάτων και του πολιτισμού, ενώ παράλληλα αποτελεί εμπορικό και επιστημονικό κέντρο της Δυτικής Μακεδονίας ήδη από τον 17^ο αιώνα που ξεκίνησε το εμπόριο και η αστικοποίησή της. Αξιοσημείωτο είναι το σουλτανικό διάταγμα που κατόρθωσε να αποκτήσει ο Ιωάννης Τράντας σύμφωνα με το οποίο απαγορευόταν η μόνιμη διαμονή Μουσουλμάνων στην Κοζάνη μέχρι τον 19^ο αιώνα.

Τον 18^ο αιώνα η Κοζάνη εμφανίζει στοιχεία αστικής κοινωνίας και επίσης κτίζονται σχολεία, συντεχνίες με σκοπό την διασφάλιση των εργασιακών δικαιωμάτων των εμπόρων και βγαίνουν οι πρώτοι μεγάλοι Κοζανίτες ευεργέτες. Βέβαια δεν λείπουν πολιτικές και οικονομικές εντάσεις (Κοντορούσης – Αυλιώτης). Δωρητές του αιώνα αυτού ήταν ο Δημήτριος Παγούνης, ο Γεώργιος και Χαρίσιος Πλατώνης, ο Παναγιώτης Μουράτης και ο επίσκοπος Βεροιεύς. Τέλος το 1732 παρατηρείται εμφάνιση ονόματος Κοζανίτη στην εκδοτική δραστηριότητα και έπειτα ακολουθεί θύελλα ονομάτων όπως ο Γ. Σακελλάριος, ο Χ. Μεγδάνης, ο Μιχαήλ Περδικάρης και άλλοι.

Ο ευεργετισμός συνεχίζεται και τον 19^ο αιώνα με επικεφαλής τον Γ. Λασσάνη, τους μεγαλέμπορους Μουράτη και Παύλο Χρίση, τον Χ. Μούκα, τους αδελφούς Βαλταδώρους, τον Κ. Δρίζη, τον Δελιαλή κ.α. Κλείνοντας δεν μπορεί να παραλειφθεί η ημερομηνία της 11^{ης} Οκτωβρίου 1912, η οποία εγκαινίασε την απελευθέρωση της Κοζάνης από τον Τουρκικό ζυγό.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Καταγόμενη από τον νομό Κοζάνης και ζώντας από την γέννησή μου στην πόλη της Κοζάνης, με περηφάνια αποφάσισα να ασχοληθώ με τον ευεργετισμό στον τόπο μου, και να αναδείξω εξέχουσες προσωπικότητες που συνέβαλαν στην ανάπτυξη της Κοζάνης, και προσέφεραν στο κοινωνικό σύνολο. Η Κοζάνη υπήρξε από τις πλέον χαρακτηριστικές περιπτώσεις που γέννησαν πληθώρα δωρητών και ευεργετών, όπου η δράση τους σφράγισε τον εξέχοντα ρόλο της πόλης στον νεοελληνικό διαφωτισμό. Η Κοβεντάρειος Δημοτική βιβλιοθήκη, απ' την οποία σαφώς άντλησα και το υλικό μου, αποτελεί πηγή πλούτου για την Κοζάνη μας, διότι διαθέτει σημαντικό αριθμό βιβλιογραφιών και αρχείων, που

αναδεικνύουν μια πόλη των γραμμάτων και τεχνών, της παιδείας και του πολιτισμού. Περαιτέρω, η ίδρυση της βιβλιοθήκης χρονολογείται βάσει των πηγών στο 1813 (ως Κοινοτικής), ενώ από το τέλος του 17ου αι. (1668) υπήρχε μικρή σχολική βιβλιοθήκη, η οποία αποτέλεσε τον αμπελώνα της μαθήσεως και της πνευματικής καλλιέργειας¹, τον πρόδρομο της Κοινοτικής και σήμερα Δημοτικής Βιβλιοθήκης.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Σύντομη παρουσίαση

Η Κοζάνη είναι πόλη της Μακεδονίας, έδρα του Δήμου Κοζάνης και πρωτεύουσα της Περιφερειακής Ενότητας Κοζάνης, στη δυτική Μακεδονία. Αποτελεί την έδρα της Περιφερειακής δυτικής Μακεδονίας, ενώ ιστορική έδρα του Δήμου, είναι η Αιανή Κοζάνης. Ο πληθυσμός της ανέρχεται στους 41.066 κατοίκους, ενώ ο νέος διευρυμένος Καλλικρατικός Δήμος έχει 71.388 κατοίκους². Η θέση της πόλης είναι σε τέτοιο σημείο που την καθιστά συγκοινωνιακό κόμβο που συνδέει τη Μακεδονία με την Ήπειρο και τη Θεσσαλία³. Σύμβολο της Κοζάνης αποτελεί το επτάωροφο κωδωνοστάσιο του Αγίου Νικολάου που χτίστηκε το 1855⁴.

Μετά την κατάληψη της Θράκης οι Τούρκοι άρχισαν να καταλαμβάνουν την Μακεδονία. Η Τουρκοκρατία στην Μακεδονία διήρκησε 532 χρόνια (1389-1912) επιφέροντας πολλές καταστροφές και ωθώντας τους κατοίκους στα ορεινά για να γλιτώσουν, κάτι που είχε ως αποτέλεσμα και την σύσταση της πόλης μας, όπου θα αναλυθεί παρακάτω⁵.

Η πόλη της Κοζάνης, ιδρύθηκε κατά τον 15^ο αι., μετά την οθωμανική κατάκτηση της περιοχής (τέλος. 14ου αι.), από κατατρεγμένους πληθυσμούς των γύρω περιοχών, που μετακινήθηκαν εκεί λόγω του φόβου από τον Τουρκικό ζυγό, που επέβαλε το παιδομάζωμα, τον εξισλαμισμό και την φορολογία και ενισχύθηκε από εγκαταστάσεις πληθυσμών από τον ευρύτερο ελληνικό χώρο. Σύμφωνα με άλλες έρευνες, οι πρώτοι κάτοικοι εμφανίζονται, στα μέσα του 14ου αιώνα μ.χ. Είναι Έλληνες χριστιανοί από την ήπειρο, που χτίζουν τα πρώτα τσαντίρια τους στο μέρος που ήταν ένα δάσος και άφθονα νερά (σημερινή πόλη)⁶. Συγκεκριμένα το 1392 άποικοι που προέρχονταν από την Πρεμέτη, το Μπιθικούκιο και την Κόζδιανη της Ηπείρου, κατάφυγαν κυνηγημένοι από τους Τουρκαλβανούς, στην περιοχή βόρεια της Σέλιτσας (που μέχρι σήμερα ονομάζεται Παλιοκόζδιανη) και μεταναστεύοντας

¹ Λαζάρου Αθ. Παπαιωάννου, *Γεώργιος Λασσάνης: ο φιλικός - ο πολεμιστής - ο λόγιος*, Θεσσαλονίκη 1973, σ.12

² <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%BF%CE%B6%CE%AC%CE%BD%CE%B7>

³ <https://cityofkozani.gov.gr/e-istoria-tes-kozanes>

⁴ Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κοζάνης, *Νομός Κοζάνης*, Κοζάνη 2006, σ.7

⁵ Μ.-Χ. Χατζηϊωάννου, *Η Κοζάνη και η περιοχή της κατά την Τουρκοκρατία*, στο: Ν. Καλογερόπουλος, *Κοζάνη και Γρεβενά. Ο χώρος και οι άνθρωποι*. Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κοζάνης Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Γρεβενών. University Studio Press. Θεσσαλονίκη 2004, σ.165

⁶ Ιωάννης Μ. Τσιομπάνος, *Κοζάνη οδοιπορικό στο χρόνο*, Κοζάνη 1912, σ. 17

στη συνέχεια ανατολικά συνάντησαν τον χριστιανικό οικισμό στα Καλύβια. Οι κάτοικοι εκεί τους υποχρέωσαν να χτίσουν τις κατοικίες τους ανατολικότερα. Οι νέοι κάτοικοι ονόμασαν την περιοχή Τζαμουριά διασώζοντας το πατρωνύμιο της παλιάς τους περιοχής. Σήμερα η περιοχή ονομάζεται Τζάμπρα και το βραχώδη λόφο επάνω από την Τζάμπρα τον ονόμασαν Σκρίκα ή Σκίρκα (Σκ'ρκα), που σημαίνει βραχώδες ύψωμα. Αφού η Κοζάνη έγινε γνωστή ως ασφαλής προορισμός, δέχτηκε διαδοχικές μετοικεσίες χριστιανικών πληθυσμών, μέχρι τον 18ο αιώνα, κάτι που συντέλεσε φυσικά στην δημογραφική και οικονομική ανάπτυξη⁷. Άρα η Κοζάνη, είναι μια πόλη η οποία δεν προϋπήρχε της οθωμανικής κατάκτησης, αλλά που δημιουργήθηκε από την αδήριτη ανάγκη των ανθρώπων να ξεφύγουν από τις βιαιότητες των κατακτητών, κάτι που συμβαίνει και σε πολλές άλλες περιοχές της βαλκανικής χερσονήσου⁸.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1.1 Ιστορική αναδρομή και καταγωγή

Σαφώς και δεν είναι δυνατόν να παραλειφθεί η αναφορά στην ιστορική διαδρομή των ανθρώπινων κοινωνιών που έδρασαν στην περιοχή σε πρώιμες εποχές και διαμόρφωσαν τον πολιτισμό τους. Στα ιστορικά χρόνια η Κοζάνη ανήκε στην Άνω (ορεινή) Μακεδονία, η οποία, σύμφωνα με την ιστορική παράδοση, ήταν η κοιτίδα των Μακεδόνων. Συγκεκριμένα ανήκε στο μακεδονικό βασίλειο της Ελίμειας, που είχε πρωτεύουσα την Αιανή και πρώτο γνωστό βασιλιά τον Αρριδαίο (α' μισό 5ου αι. π.Χ.)· και οι κάτοικοί της, αποτελούσαν μέρος του ελληνικού φύλου των Ελιμιωτών Μακεδόνων. Οι πηγές που μας μιλούν για την Άνω Μακεδονία είναι λιγοστές, τουλάχιστον ως την πλήρη ενσωμάτωση της περιοχής στο βασίλειο της Κάτω Μακεδονίας από τον Φίλιππο Β', μετά το 358 π.Χ. Τότε καταργήθηκαν τα τοπικά βασίλεια, οι ευγενείς έγιναν εταίροι του βασιλιά και αναλάμβαναν τη διοίκηση τμημάτων του στρατού⁹. Υπάρχουν σαφείς μαρτυρίες για την διαχρονική ανθρώπινη παρουσία στη θέση που αναπτύχθηκε η σύγχρονη Κοζάνη. Βρέθηκαν λίθινα εργαλεία ερχόμενα από το Παλαιόκαστρο Βοίου που μαρτυρούν ζωή στους παλαιολιθικούς χρόνους. Επίσης στη λεκάνη της Κίτρινης Λίμνης, στην Ξηρολίμνη¹⁰ και στην κοιλάδα του Αλιάκμονα, βρέθηκαν αρκετές εγκαταστάσεις της Νεολιθικής περιόδου. Στη διάρκεια της εποχής αυτής σαφώς ο πληθυσμός αυξάνεται και πληθύνεται, το ίδιο και οι οικισμοί. Ανάμεσά τους και σπήλαια όπως αυτό που εντοπίστηκε στη Νεράιδα Κοζάνης. Στη Νεολιθική περίοδο επιλέγονται εγκαταστάσεις με μεγαλύτερο υψόμετρο σε λόφους, βουνά ή ορεινές περιοχές. Ιδανικός λοιπόν ήταν ο λόφος του Αγίου Ελευθερίου¹¹ στα Βορειοανατολικά της Κοζάνης, όπου για πρώτη φορά άρχισε να κατοικείται αυτή την

⁷ Πρακτικά Ά Συνεδρίου Σεπτέμβριος 1993, *Η Κοζάνη και η περιοχή της*, Κοζάνη 1997, σ. 62

⁸ Απόστολος Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική ιστορία 1204-1984*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 25-31

⁹ Ηλίας. Κ. Σβέρκος, *Η περίοδος του Μακεδονικού βασιλείου* σ.150-154.

¹⁰ Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσιδή *Ξηρολίμνη Κοζάνης 1998* ΑΕΜΘ 12 (1998) σ.465-470

¹¹ <https://ir.lib.uth.gr/xmlui/bitstream/handle/11615/12314/article.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

περίοδο¹². Επίσης εμφανίζονται όλο και συχνότερα αντικείμενα μυκηναϊκής προέλευσης, κυρίως σε ταφικά και οικιστικά περιβάλλοντα που μαρτυρούν τις εμπορικές σχέσεις με τον Μυκηναϊκό κόσμο. Μυκηναϊκά ευρήματα βρέθηκαν στον χώρο της αρχαίας νεκρόπολης, που εντοπίστηκε κατά τη διάνοιξη της οδού Φιλίππου Β στα νότια του σύγχρονου νεκροταφείου της Κοζάνης¹³. Τέλος βρέθηκαν αγγεία της εποχής του σιδήρου, επίσης από τάφους, στο ύψωμα του Αγίου Αθανασίου, ενώ παράλληλα ήρθαν στο φως αγγεία και θραύσματα από την εποχή του χαλκού από δραστηριότητες που έγιναν στο νεκροταφείο που υπήρχε στην σημερινή πλατεία Αλώνια της Κοζάνης¹⁴.

1.2 Η γεωγραφική θέση

Η Κοζάνη όπως προαναφέρθη αποτελεί συγκοινωνιακό κόμβο λόγω της θέσης της, και συνδέει τη Μακεδονία με την Ήπειρο και τη Θεσσαλία. Απέχει 120 χιλιόμετρα από τη Θεσσαλονίκη και 470 χιλιόμετρα από την Αθήνα. Η θέση της πόλης βρίσκεται μεταξύ των παραλλήλων 40 – 41, σχεδόν στη μέση, και 21 – 22 ανατολικού μήκους υπό σειράν αντηρίδων του Βερμίου όρους, δεκαπέντε περίπου χιλιόμετρα πάνω από τον ποταμό Αλιάκμονα, στη βορειοδυτική άκρη της Αρχαίας Ελίμειας (Τσιαρτσαμπάς) μέσα σε επιμήκη χοάνη. Έπειτα, από την Ανατολή, τη Δύση και τον Βορρά περικλείεται με ορεινή σειρά που έχει σχήμα όμοιο με συμπιεσμένο πέταλο, χτισμένη κοντά στην αρχαία πόλη¹⁵. Η γεωγραφική της θέση λοιπόν, είναι ανάμεσα στις οροσειρές του Βερμίου, του Μπούρινου και των Πιερίων, 15 χλμ βορειοδυτικά της λίμνης του Πολυφύτου, σε υψόμετρο 720 μέτρων από την επιφάνεια της θάλασσας, κάτι που προσδίδει καρποφορία όσον αφορά το σήμα κατατεθέν της, που είναι ο Κρόκος Κοζάνης, διότι για να αναπτυχθεί ο κρόκος απαιτούνται ακραίες καιρικές συνθήκες. Ξηρό και ζεστό κλίμα το καλοκαίρι, κρύο το χειμώνα. Η θέση της Κοζάνης, αποτελούσε μια φοβερή κρυψώνα για τους κατατρεγμένους χριστιανούς λόγω των ορεινών όγκων, των πυκνότερων δασών¹⁶ και μακριά από οποιαδήποτε χερσαία σύνδεση των, τότε, μεγάλων αστικών κέντρων¹⁷. Αργότερα η κατασκευή της νέας Εγνατίας μείωσε την απόσταση προς τα μεγάλα αστικά κέντρα και διευκόλυνε την πρόσβαση επισκεπτών.

¹² Φώτιος Μιχαήλ Πέτσας, Ανασκαφή Κοζάνης ΠΑΕ 1965, σ.24-35

¹³ Φ.Μ Πέτσας *Μυκηναϊκά όστρακα εκ Κοζάνης και Παιανίας* ΑΕ 1953 σ.113-120

¹⁴ Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσιδή *Κοζάνη μια αρχαία πόλη*, Η Κοζάνη και η περιοχή της. Ιστορία –Πολιτισμός, Πρακτικά Ά Συνεδρίου, Σεπτέμβριος 1993, Κοζάνη 1997, σ.203-229

¹⁵ <https://eranistis2.wordpress.com/2014/11/07/ιστορία-της-κοζάνης-θέση-και-κλίμα-τέχ/>

¹⁶ Γεώργιος Τσουμής, *Στο δάσος της Κοζάνης*, έκδ. συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1956, σ. 11

¹⁷ Κωνσταντίνος Γουναρόπουλος, *Κοζανικά: Περί Κοζάνης*, Πανδώρα, τ. ΚΒ΄, φ. 527, Αθήνα 1872, 488-494, σ. 488

1.3 Χωροταξική ανάπτυξη¹⁸

Η Κοζάνη είναι χτισμένη αμφιθεατρικά, στραμμένη προς την κοιλάδα του Αλιάκμονα με κλίση εδάφους να κατευθύνεται προς τα νότια και τα ανατολικά ενώ ορίζεται από λοφοσειρές στο βόρειο και δυτικό τμήμα της. Στα βόρεια όρια της πόλης (ξεκινώντας από τα βορειοανατολικά με δυτική κατεύθυνση) είναι: η περιοχή Κρεββατάκια (οφείλει το όνομά της στα άνθηρα της πλαγιάς) και ακολουθεί το ύψωμα του Ποπλίου, όπου βρίσκεται η εκκλησία των Σαράντα Μαρτύρων, κοζανιστί Αη Σαράντης. Δυτικότερα υπάρχει ένα διάσελο, όπου βρίσκεται ο δρόμος Σινικλιόστρατα, που οδηγεί στο χωριό Μελίσσια (Σινικλί επί Οθωμανικής κατάκτησης). Συνεχίζοντας συναντάμε το λόφο Κρανιές (ονομασία από το φυτό κρανιά), όπου βρίσκεται ο ναός της Αγίας Παρασκευής και έπειτα ένα ακόμη διάσελο που οδηγεί στο Νιάημερο (χώρος εμποροπανήγυρης Κοζάνης). Στο επόμενο διάσελο, ο δρόμος που οδηγεί στο χωριό Κοίλα, παρεμβάλλεται μεταξύ της Σούμπας και του λόφου του Προφήτη Ηλία. (ο ψηλός Αηλιάς των Κοζανιτών) Όλη η βορεινή λοφοσειρά ονομάζεται Αλαταριά, διότι το μέρος χρησιμοποιούνταν ως βοσκότοπος όπου οι ποιμένες έριχναν αλάτι, για να το τρώνε τα πρόβατα και να έχουν νόστιμο κρέας. Η δυτική λοφοσειρά αρχίζει από το λόφο Μοίρα (ίσως από την τουρκική λέξη *mir* που σημαίνει άρχων), όπου βρίσκεται το εξωκκλήσι του Αγίου Θωμά, και νοτιότερα η εκκλησία της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος, κοζανιστί χαμ'λός Αηλιάς. Από πίσω, υπάρχει το τέταρτο και τελευταίο διάσελο που συναντούμε στην πορεία μας προς τα νοτιοδυτικά, και είναι ο δρόμος Αηλιόστρατα, που οδηγεί στον ψηλό Αηλιά. Κατευθυνόμενοι προς νότο, διασχίζοντας τη δεύτερη δυτική λοφοσειρά, συναντούμε την τοποθεσία Σιόπουτου, η λέξη είναι παλαιοσλαβική και η ετυμολογία της προέρχεται από το παλαιοσλαβικό *сопот* (=sopot) που σημαίνει πηγή νερού. Γιατί όμως το προφέρουμε Σιόπουτου και όχι Σόποτο; Αυτό εξηγείται εύκολα, αφού το ημίφωνο *ι* είναι χαρακτηριστικό του βορείου γλωσσικού ιδιώματος. Τα νότια όρια της πόλης, ξεκινάν από τις Κυδωνιές (υπήρχαν κυδωνιές στην περιοχή). Ανατολικότερα συναντάμε την περιοχή Μαντέμια (υπήρχαν σιδεράδικα) περιοχή στο δρόμο προς το χωριό Καρυδίτσα. Τέλος, ο Τσαϊπούν'τς, περιοχή στην έξοδο της πόλης προς Σέρβια, ο Κασλάς, βιομηχανική περιοχή δυτικά της Κοζάνης, και τα Κονιάρκα, (βορειοανατολική έξοδος πόλης), που οδηγεί στη Θεσσαλονίκη, τερματίζουν την πορεία μας στην περιοχή Κρεββατάκια απ' όπου και ξεκινήσαμε¹⁹.

1.4 Ονοματικές διενέξεις και ετυμολογία

Όσον αφορά στην ετυμολογία του ονόματος της πόλης της Κοζάνης τα πράγματα είναι αρκετά περίπλοκα. Παρατηρείται μια σύγχυση μεταξύ ερευνητών, που έχει ως αποτέλεσμα την εξαγωγή ποικίλων απόψεων, οι οποίες κατασκευάστηκαν την εποχή του ρομαντικού

¹⁸ Αργύριος Κούντουρας, *Στα τοπωνύμια της Κοζάνης*, Ελμειακά, τ. 47, έκδ. Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 160-181

¹⁹ Κώστας Παυλός, *Η συνοίκηση της Κοζάνης*, Κοζάνη, Ιούνιος 2017, σ.20-22

<https://dspace.uowm.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/694/ΚΩΣΤΑΣ%20ΠΑΥΛΟΣ.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

εθνικισμού²⁰. Πρώτη μαρτυρία για την προέλευση του ονόματος της Κοζάνης, αποτελεί η χειρόγραφη συγγραφή του Κοζανίτη λογίου Χαρισίου Μεγδάνη, στο πρώτο τέταρτο του 19ου αι. Αν και πρόκειται για ανώνυμο τεκμήριο οι μελετητές του το αντιστοιχίζουν στον συγκεκριμένο συγγραφέα. Σύμφωνα μ' αυτόν, η ετυμολογία προέρχεται από την ιταλική πόλη της Ν. Ιταλίας Κόσσο²¹. Μια επόμενη μαρτυρία περί ετυμολόγησης της Κοζάνης, παρουσιάζεται το 1872. Πρόκειται για τον Ευβοϊά ιατρό Γουναρόπουλο που έμεινε για χρόνια στην πόλη. Στο άρθρο του βάζει στο τραπέζι περισσότερες από μία ερμηνείες, όπως για παράδειγμα το βουλγαρικό κόζια που σημαίνει δέρμα ή τα τουρκικά κοζ (καρδιά) και άνα (μητέρα) που μοιάζουν ως τα πιθανότερα έτυμα του ονόματος της πόλης κατ' αυτόν²². Τρίτη άποψη είναι αυτή του Λιούφη.

Η άποψη του Λιούφη, παρουσιάζει ως αλαζονικές τις ειρημένες ερμηνείες. Σύμφωνα με αυτόν, η περίπτωση της Κοζάνης προκύπτει από τη μεταφορά οικωνυμίου (Κόσδιανη), απ' τη Βόρειο Ήπειρο. Υποστηρίζοντας τον ερχομό νέων κατοίκων από τη Β. Ήπειρο²³ Μοναδικός που παίρνει θέση και συμφωνεί μαζί του είναι ο Μιχάλης Παπακωνσταντίνου, διότι σύμφωνα με τα λεγόμενα του, διαφαίνεται πως στηρίζεται στο επιχείρημα της ομοιότητας των γλωσσικών ιδιωμάτων της Κοζάνης και της Β. Ηπείρου²⁴.

Για μας τα πράγματα είναι ύστερα από έρευνες και κυρίως νοητικές ασκήσεις λογικής, είναι αρκετά ξεκάθαρα πλέον. Η επικρατέστερη θεωρία είναι πως οι άποικοι αυτοί, της Ηπείρου, ονόμασαν το νέο οικισμό Κόσδιανη που στη συνέχεια μετατράπηκε σε Κόζιανη και οι μετέπειτα λόγιοι και πνευματικοί της εποχής το μετασχημάτισαν σε Κοζάνη. Διαβάζοντας και ερευνώντας, την ετυμολογία της λέξης μοιάζει να είναι παλαιοσλαβική. Καταρχάς να αποσαφηνιστεί πως η έρευνα έγινε για τη λέξη Κόζιανη (Κόζιαν') κι όχι Κοζάνη, αφού από την αρχαιότερη σωζόμενη πηγή, ως και την σύγχρονη ντοπιολαλιά η πόλη καλείται Κόζιαν', παρόλο που τελευταία και κυρίως την περίοδο του Καρναβαλιού που παρατηρείται ένας διαφορετικός τρόπος ομιλίας, πολλοί νέοι στην προσπάθεια άρθρωσης του τοπικού ιδιώματος την αποκαλούν Κουζιάν. Δύο λοιπόν είναι τα συνθετικά της λέξης Κόζιαν': το παλαιοσλαβικό κόζια, που σημαίνει δέρμα και η παραγωγική κατάληξη -ιανή, που δηλώνει τόπο: τόπος κατεργασίας δερμάτων, άποψη που ενισχύεται και από τον κτηνοτροφική δραστηριότητα των πρώτων κατοίκων του οικισμού. Από καιρό πάντως υπήρχαν οι απόψεις πως θέση του τοπωνυμίου Κόζιαν', που έδωσε το όνομά της στο συνοικισμό, θα πρέπει να σχετίζεται και με το σημερινό κέντρο της πόλης, να είναι πλάτωμα -ώστε να δικαιολογεί την επεξεργασία δερμάτων- και να υπάρχει νερό²⁵. Η κεντρική πλατεία της Κοζάνης διέθετε τα πρώτα δύο χαρακτηριστικά, δεν ήταν όμως σαφείς οι ενδείξεις για το τρίτο, αν και η κεντρική οδός που ονομάζεται σήμερα οδός Παύλου Μελά σίγουρα, θα κατέβαζε, ειδικά σε περιπτώσεις έντονης βροχής, όπως εξάλλου γίνεται και σήμερα, ικανές ποσότητες νερού

²⁰ Παναγιώτης Λιούφης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ό.π., σ. 21.

²¹ ΔΒΚ, [Χαρίσιος Μεγδάνης], χ. 127, *Εγχειρίδιον Κοζάνης και περί κωμών της*, [Κοζάνη][19ος αι.], σ. 14.

²² Κωνσταντίνος Γουναρόπουλος, *Κοζανικά: Περί Κοζάνης*, ό.π., σ. 488.

²³ Παναγιώτης Λιούφης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ό.π., σ. 21.

²⁴ Μιχάλης Παπακωνσταντίνου, *Ιστορία της Κοζάνης (1400-1912)*, ό.π., σ. 20.

²⁵ 19. Κώστας Πανυός, *Οικιστική διαμόρφωση της Κόζιανης (Κοζάνης)*, Ανακοινώσεις συνεδρίου: Κάλλιανη (Αιανή) και περίχωρα, ιστορία από τα κάτω, Απρίλιος 2014, http://sxoleiotoulaou.blogspot.gr/2014/04/blog-post_7827.html (ημ. επ. 29.05.2017).

λόγω της μεγάλης κατηφόρας που εκτείνεται ως το κέντρο. Καταλήγοντας, υποθέτουμε πως η διάδοση του όρου Κοζάνη συντελείται γύρω στον 18ο αι. από τους λογίους της πόλης και τους πνευματικούς.

1.5 Τα κτίσματα

Η Κοζάνη δεν είναι μοναδική περίπτωση στον ελληνικό χώρο, αλλά έχει τις δικές της ιδιαιτερότητες, οι οποίες δημιουργούν τελικά τον ιδιαίτερο χαρακτήρα μιας κοινωνίας. Σχετικά με τα κτίσματα και την ιστορία, πηγή ιστορικού πλούτου της Κοζάνης σήμερα, είναι η Κοβεντάρειος Δημοτική Βιβλιοθήκη, η δεύτερη μεγαλύτερη στην Ελλάδα μετά από αυτή της Αθήνας. Ονομάστηκε Κοβεντάρειος το 1963, προς τιμήν των αδελφών Κοβεντάρου. Διαθέτει 153.000 τόμους, περισσότερα από 380 χειρόγραφα, 315 κώδικες και πολλές σπάνιες εκδόσεις, μεταξύ των οποίων και ένα από τα 17 σωζόμενα πρωτότυπα της Χάρτας του Ρήγα Φεραίου. Για το λόγο αυτό η Κοζάνη είχε ενταχθεί στο Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων με στόχο την προώθηση του Βιβλίου και την Ανάγνωση. Έτσι συστήθηκε το Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης και καθιερώθηκε η Κοζάνη ως πόλη του βιβλίου²⁶. Παράλληλα, αξιοσημείωτο κτήριο είναι το Ιστορικό-Λαογραφικό και Φυσικής Ιστορίας Μουσείο Κοζάνης το οποίο στεγάζεται σε κτήριο μακεδονικής αρχιτεκτονικής στο κέντρο της πόλης. Το Αρχαιολογικό Μουσείο της Κοζάνης, στεγάζεται σε νεοκλασικό κτίριο, γνωστό ως Παναγιωτίδειο Αρχοντικό, δωρεά του Δήμου Κοζάνης στην Αρχαιολογική Υπηρεσία. Παράλληλα, αξιόπαινα κτίσματα με τεράστιο πλούτο ιστορίας είναι το Μουσείο Σύγχρονης Τοπικής Ιστορίας και τα Αρχοντικά Βούρκα και Γεωργίου Λασσάνη από τα λίγα που απέμειναν στην πόλη. Το αρχοντικό Γρ. Βούρκα είναι κτίσμα του 18ου αι., το οποίο παρουσιάζει ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον και έχει χαρακτηριστεί ως ιστορικό μνημείο. Στο αρχοντικό του Γ. Λασσάνη λειτουργεί η Δημοτική Χαρτοθήκη όπου μεταξύ των άλλων εκτίθεται και ένα από τα ελάχιστα πρωτότυπα της Χάρτας του Ρήγα Φεραίου. Παράλληλα χαρακτηριστικός για την Κοζάνη είναι ο νέος δημοτικός κήπος της πόλης, και ο Μητροπολιτικός ναός του Αγίου Νικολάου (17ος αι.) με τις σημαντικές τοιχογραφίες, το ξυλόγλυπτο τέμπλο και το καμπαναριό - σύμβολο της Κοζάνης τον οποίο θεμελίωσε ο Χαρίσιος Τράντας το 1664 και ο οποίος ανακαινίστηκε το 1721. Άλλα αξιόλογα διατηρητέα κτήρια της πόλης είναι, το κτήριο της Εθνικής Τράπεζας, το "Δρίζιο" κληροδότημα, το "Βαλταδώρειο" γυμνάσιο, το ξενοδοχείο "Ερμιόνειον" κ.ά. Τέλος στην πόλη στεγάζονται τμήματα του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, η έδρα της Αστυνομικής Διεύθυνσης, της Πυροσβεστικής Υπηρεσίας και του Εφετείου της Δυτικής Μακεδονίας, του Α' Σώματος Στρατού της Ελλάδας και της Ιεράς Μητροπόλεως Σερβίων και Κοζάνης²⁷.

²⁶ Χαρίτων Καρανάσιος, *Εκδόσεις και χειρόγραφα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού*, Δήμος Κοζάνης, Κοζάνη 1996, σ. XIV

²⁷ <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%BF%CE%B6%CE%AC%CE%BD%CE%B7>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2.1 Η κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη επί Τουρκοκρατίας (18ος-19ος αιώνας)

Η πόλη της Κοζάνης αποτελεί το εμπορικό και επιστημονικό κέντρο της Δυτικής Μακεδονίας με έντονη ζωή και ποικίλες πολιτιστικές και κοινωνικές εκδηλώσεις. Η κοινωνικό-οικονομική ανάπτυξη και η πολιτιστική ανάπτυξη βασίστηκε αρχικά στη γεωργοκτηνοτροφική δραστηριότητα, κατά τον 17^ο αιώνα και στη συνέχεια στο εμπόριο με την Κεντρική και Ν.Α Ευρώπη, και την Αυστροουγγαρία, έχοντας να επιδείξει τολμηρούς εμπόρους, λογίους ευρείας ευρωπαϊκής κλίμακας, μεγάλους ευεργέτες που έμειναν στην ιστορία αλλά και πλούσια λαϊκή παράδοση. Την ανάπτυξη αυτή μαρτυρεί και η αύξηση του αριθμού των ενοριών που τον 17^ο αιώνα ήταν τέσσερις, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα έγιναν επτά και έπειτα, μετά την απελευθέρωσή της έγιναν δέκα²⁸. Οι αρετές των κατοίκων, η δημιουργικότητα των προγόνων, η εξωστρέφεια, η ανταγωνιστικότητα και η ποιότητα των προϊόντων της εποχής αυτής, αλλά και η εντυπωσιακή προσαρμογή στις εκάστοτε συνθήκες των καιρών, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη του εμπορίου από τουςπραματευτάδες και τα караβάνια προς τη Μεσευρώπη, κατέστησαν την πόλη οικονομικό κέντρο στον ενιαίο χώρο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και καταξίωσαν την Κοζάνη ως Μακεδονική Μητρόπολη. Από το τέλος του 18ου αι. η πόλη εμφανίζει στοιχεία «αστικής» κοινωνίας, χωρίς να λείπουν δεινές κοινωνικές και προσωπικές διαμάχες ενώ σύμφωνα με άλλους ερευνητές από τα μέσα με τέλη του 14ου ως τα μέσα με τέλη του 17ου αιώνα, οι λειτουργίες της είχαν ήδη αρχίσει να αστικοποιούνται και συντελείται μια μετάβαση σε μια νέα εποχή.

Η Κοζάνη ανήκε από τον 17ο αι. στον καζά του Εγρί Μπουτζιάκ, όπου υπήρχαν καδής, ιεροδικείο και βοεβόδας. Σους 18ο και 19ο αιώνες ανήκει στον καζά Σερβίων, που ανήκει στο σαντζάκι Μοναστηρίου και αυτό με τη σειρά του στο μπεηλερμπεηλίκι της Ρούμελης. Οι μόνοι μουσουλμάνοι που διέμεναν στην πόλη ήταν ο βοεβόδας και ο καδής, δηλ. η στρατιωτική και ιεροδικαστική εξουσία²⁹.

Το 1612 λόγω των διώξεων που υπέστησαν από τους Τούρκους, κάτοικοι από τα 'Αγραφα και τη Θεσσαλία κατάφυγαν στην Κοζάνη. Τρία χρόνια αργότερα το 1649 εκατόν είκοσι οικογένειες από το χωριό Κτένι υπό την αρχηγία του προεστού τους Ιωάννη Τράντα, εγκαταστάθηκαν στη θέση Κρεβατάκια, σημερινή περιοχή μέσα στην Κοζάνη. Η πρώτη επίσημη καταγραφή της Κοζάνης γίνεται σε σουλτανικό φερμάνι και έτσι η Κοζάνη για αρκετά χρόνια, δεν είχε γνωρίζει κατακτητές, μέχρι τον 19ο αιώνα καθώς ο γιος του Ιωάννη Τράντα, σημαντικού Κοζανίτη, κατόρθωσε να λάβει Σουλτανικό διάταγμα με προνόμια για

²⁸ Διάφα – Καμπουρίδου, Καρανάσιος, Μυλωνάς, Ντίνας, Σκρέκας 2012, *Κοζάνη 600 χρόνια ιστορίας: γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης* Πρακτικά Β Συνεδρίου Τοπικής Ιστορίας, Χαρίτων Καρανάσιος, Δημήτρης Μυλωνάς, Κώστας Ντίνας, Δημήτρης Σκρέκας, Κοζάνη, σ. 139

²⁹ Αναστασία Παληού, *Διοίκηση και κοινωνικοοικονομική διαστρωμάτωση στην Κοζάνη του 17ου - 19ου αιώνα*, στο Χαρίτων Καρανάσιος, κ.ά. (επιμ.), *Κοζάνη 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, έκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σ. 144

τους κατοίκους της πόλης "Μαλικανές". Η πόλη δηλαδή ήταν υπό την προστασία της Σουλτανομήτορος. Σύμφωνα με το διάταγμα απαγορευόταν να μένουν ως μόνιμοι κάτοικοι οι Μουσουλμάνοι στην πόλη. Επίσης, χορηγήθηκαν παραχωρήσεις για την εξάσκηση των θρησκευτικών τελετών και των πανηγυριών. Όταν πρόκειται να μπει κάποιο στρατιωτικό σώμα στην πόλη, η μουσική έπαυε και τα άλογα εκπεταλώνονταν. Οι κάτοικοι ήταν ελεύθεροι από κάποιους φόρους. Ήδη εκείνη την περίοδο είχε αρχίσει και η εμπορική επαφή των Κοζανιτών με τα μεγάλα αστικά κέντρα, Κωνσταντινούπολη, Ουγγαρία, Πολωνία, Γερμανία κ.α. Επιπρόσθετα, σε όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας λειτουργούσαν υποτυπώδη σχολεία³⁰. Για την παιδεία θα μιλήσουμε αναλυτικότερα παρακάτω.

2.2 Εκδοτική δραστηριότητα επί Τουρκοκρατίας (1732-1830)

Πρόκειται να αναφερθούμε σε μια εποχή κατά την οποία η διαδικασία παραγωγής και διακίνησης βιβλίου απέχει πολύ από τις σημερινές, γι αυτό και θα αποδοθεί στο μέτρο που της αξίζει η συμμετοχή των Κοζανιτών στην εκδοτική δραστηριότητα κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας, αν προηγουμένως και συνοπτικά αναφερθεί το πλαίσιο της Ελληνικής εκδοτικής δραστηριότητας αυτής της περιόδου. Η τυπογραφία εμφανίζεται στη Δύση περίπου όταν αρχίζει η Τουρκοκρατία στη Βυζαντινή επικράτεια. Η εφεύρεση αυτή του Γουτεμβέργιου που επέφερε ριζική αναστάτωση στο τρόπο με τον οποίο διοχετεύονταν μέχρι τότε ο γραπτός λόγος, έμενε τον πρώτο καιρό περιορισμένη στη Μαγεντία όπου εργάστηκαν και οι συνεργάτες του Γουτεμβέργιου. Έκτοτε και σταδιακά η παραγωγή βιβλίου εντάσσεται στους υπάρχοντες βιομηχανικούς μηχανισμούς. Ο δε χάρτης της Ευρωπαϊκής εκδοτικής δραστηριότητας αλλάζει αντικατοπτρίζοντας τα διάφορα πολιτικά και θρησκευτικά γεγονότα. Η ελληνική τυπογραφία παρουσιάζει την ακόλουθη ιδιοτυπία: κατά τους τρεις πρώτους αιώνες της ζωής της παρουσιάζεται έξω από τον ελλαδικό χώρο. Από τα πρώτα κιόλας χρόνια της εμφάνισης της στον Ελλαδικό χώρο, μερικοί Έλληνες πρόσφυγες στην Ευρώπη αλλά και ξένοι τυπογράφοι παρά τις τεχνικές δυσκολίες (π.χ στίξη της ολότελα άγνωστης ελληνικής γλώσσας, βραχυγραφίες και άλλα) επιχειρούν την παραγωγή ελάχιστων αρχικά ελληνικών βιβλίων τα οποία κάνουν την εμφάνισή τους στην βιβλιογραφία, κατά το τελευταίο τέταρτο του 15ου αιώνα. Πρώτο σημαντικό κέντρο ελληνικών βιβλίων στάθηκε η Ιταλία ενώ στη συνέχεια ελληνικά τυπογραφία εμφανίστηκαν στην Κωνσταντινούπολη, τα Γιάννενα κ.α. Περνώντας στο κυρίως θέμα, θα ανακαλύψουμε έναν αιώνα εκδοτικής δραστηριότητας ξεκινώντας από το 1732 που πρωτοεμφανίζεται το ονοματεπώνυμο και τόπος καταγωγής Κοζανίτη σε έντυπο μέχρι τα πρώτα μετά την επανάσταση χρόνια. Επίσης εντοπίστηκε μνεία Κοζανιτών σε περισσότερους από 39 τίτλους, αριθμός καθόλου ευκαταφρόνητος σε σχέση με τον αριθμό των τίτλων που κυκλοφορούσαν την συγκεκριμένη περίοδο παρουσιάζοντας την εξής κατανομή: από το 1742 ως το 1800 έχουμε συμμετοχή των Κοζανιτών σε 7 βιβλία ενώ τα υπόλοιπα συνωστίζονται στα έτη 1817-1820. Από το 1820 και μετά όπως άλλωστε ήταν αναμενόμενο λόγω του προεπαναστατικού πυρετού, παρατηρήθηκε κατακόρυφη πτώση συμμετοχής

³⁰ <https://opac.kozlib.gr/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=35726>

Ο Μιχαήλ Περδικάρης ή Πρεδικάρης (Κοζάνη, 1766- 1828):

Ήταν Έλληνας γιατρός συνεχίζοντας την παράδοση της οικογενείας του και λόγιος από την Κοζάνη ο οποίος συνέγραψε πλείστα φιλοσοφικά και ποιητικά έργα από τα οποία εκδόθηκαν τα εξής δύο: «Ερμήλος ή Δημοκριθιράκλειτος», «Προδιοίξεις εις τον Ερμήλον ή Δημοκριθιράκλειτον»³⁴.

Ευφρόνιος Ραφαήλ Πόποβιτς (1774-1853):

Διδάσκαλος στα ελληνικά σχολεία της Βιέννης και της Πέστης. Από τους πρώτους Έλληνες δημοσιογράφους. Από όλες τις τέλειες ή ημιτελής συγγραφές του εκδόθηκαν μόνον: Ο «Νέος Λάσκαρης». Τον Ραφαήλ θα γνωρίσουμε αναλυτικότερα στην πορεία³⁵.

Γεώργιος Λασσάνης (1793-1870):

Έλληνας λόγιος και πολιτικός από την Κοζάνη με έργα τα οποία εκδόθηκαν τα εξής: «Αριστομένης και Γοργώ», Ά τόμος με εσώτιτλο «Προπαιδεία», Έ τόμος με εσώτιτλο «Η δια φωνής αριθμητική» Έ τόμος με εσώτιτλο «Επιδειγμαί». Άλλοι όπως ο Γεώργιος Ρουσιάδης(1783-1845), ο Γεώργιος Κλήδης (1793-1851), Μητιώ Σακελλαρίου(1789) και ο Γ.Ζαρίβας³⁶.

2.3 Διαφωτισμός

Η απήχηση του Διαφωτισμού που απαντάται τον 17ο με 18ο αιώνα ήταν περιορισμένη, εξ αιτίας του συντηρητισμού της διοίκησης και της κοινωνίας και λόγω της έλλειψης διδακτικού προσωπικού. Αντίθετα οι απόδημοι της Κοζάνης συνέβαλαν στο φωτισμό του γένους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

18ος αιώνας³⁷

Σημαντικά γεγονότα, σταθμοί για την ιστορία της Κοζάνης, σημειώνονται κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα, ενώ στο τέλος του, η πόλη εμφανίζει στοιχεία «αστικής» κοινωνίας. Τον αιώνα αυτόν αρχίζουν να κτίζονται και τα λεγόμενα αρχοντικά της Κοζάνης. Επιπροσθέτως,

³⁴ Γεωργίου Καρατζία *Ιστορικά Κοζάνης* ό.π. σ. 15

³⁵ Γεωργίου Καρατζία *Ιστορικά Κοζάνης* ό.π. σ. 15

³⁶ Γρηγορίου Γερούκη, *Άπαντα Γεωργίου Λασσάνη*, Θεσ/νίκη 1973, σ. 28-32

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%93%CE%B5%CF%8E%CF%81%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%82_%CE%9B%CE%B1%CF%83%CF%83%CE%AC%CE%BD%CE%B7%CF%82

³⁷ Παπακωσταντίνου *Μια Βορειοελληνική πόλη* ό.π. σ. 42- 46

Παναγιώτης Λιούφης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1924, σ. 20-60

δημιουργείται η πρώτη συντεχνιακή οργάνωση, αρχίζει να τηρείται κώδικας για την κίνηση του πληθυσμού στη Μητρόπολη, αναπτύσσονται τα σχολεία και βγαίνουν και οι πρώτοι μεγάλοι Κοζανίτες, όχι μόνο εκείνοι που διακρίθηκαν στο εμπόριο και στη βιοτεχνία, αλλά κι οι άλλοι που πρωτεύσανε στις τέχνες και στα γράμματα. Κι όλα αυτά έγιναν τόσο στη γενέτειρα όσο και στην ξενιτιά, αλλά δεμένα μεταξύ τους σε σημείο αξεχώριστο ώστε, η ιστορία της πόλης μας να μην περιορίζεται στα στενά όρια μιας πόλης σκαρφαλωμένης στα βουνά της αρχαίας Ελίμειας, αλλά να εκτείνεται ως πέρα απ' το Δούναβη, στη Βαλκανική και πιο πάνω ακόμα, στην καρδιά της Κεντρικής Ευρώπης ή και, σποραδικά έστω, ως την παγωμένη Βόρεια Θάλασσα. Οι μεγάλες εμπορικές πόλεις, τα λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας και της Μεσογείου, η Αίγυπτος, η Βενετία, και άλλες, δέχθηκαν τους Έλληνες εμπόρους, οι οποίοι σταδιακά δημιουργούσαν μόνιμες ελληνικές εγκαταστάσεις και ακμάζουσες ελληνικές κοινότητες. Επίσης λόγω της Τουρκοκρατίας και των άσχημων συνθηκών που επικρατούσαν οι κάτοικοι της Βόρειας Ελλάδας και της Μακεδονίας, μετανάστευσαν σε χώρες της Βαλκανικής και Κεντρικής Ευρώπης όπως προαναφέρθη. Έτσι λοιπόν οι ομογενείς αυτοί, με κόπο και σκληρή προσπάθεια κατάφεραν να δημιουργήσουν μεγάλες περιουσίες και να βοηθήσουν τις γενέθλιες πόλεις τους που ήταν τότε υπόδουλες. Από τον 17ο αιώνα, μας είναι γνωστό πως η οικονομική συνδρομή και οι ευεργεσίες των ξενιτεμένων Ελλήνων, σχετιζόταν με την αποπληρωμή του κεφαλικού φόρου των πατρίδων τους, φόρος που πληρωνόταν από όλους τους υπηκόους, με εξαίρεση τα παιδιά, τις γυναίκες και τους ανάπηρους, την ανέγερση εκκλησιών και μοναστηριών, την ενίσχυση των σχολείων που λειτουργούσαν, όπως η περίφημη σχολή της Κοζάνης.

Συγκεκριμένα, το 1745 οι Κοζανίτες της Ουγγαρίας ιδρύουν τη μοναδική, «Κομπανία», η οποία, μέσα στους σκοπούς της περιλάμβανε και την ενίσχυση της πατρίδας και αποτελούνταν από συμπατριώτες μας και μόνο. Αρκετά από τα χρήματα που συγκεντρώνει, τα διαθέτουν για να συντηρήσουν την παλιά «Σχολή της Κοζάνης». Αργότερα, οι Κοζανίτες της διασποράς, ίσως το 1756, ήρθαν σε διαμάχες και παρεξηγήσεις με τους Κοζανίτες της γενέτειρας, διότι δυσανεκτήθηκαν με τον τρόπο διαχείρισης των χρημάτων τους και της επιστασίας του σχολείου, της εκλογής των δασκάλων και των επιτρόπων. Έτσι, ιδρύουν και συντηρούν ένα καινούργιο σχολείο, το «Σχολείο της Κομπανίας». Απ' ό,τι βλέπουμε, το φαινόμενο του ευεργετισμού συνδέθηκε στενά με την μετανάστευση των Ελλήνων, ιδιαίτερα των Μακεδόνων και των Ηπειρωτών, καθώς και με τους Έλληνες της διασποράς.

Η ιστορία του Κοζανίτικου ευεργετισμού δεν διαφέρει από της υπόλοιπης Ελλάδας. Ξεκινάει με ένα άπορο Κοζανίτη που καταφέρνει να πλουτίσει καταβάλλοντας τρομερές προσπάθειες και μόχθο σε έναν ξένο τόπο και αφιερώνει την περιουσία του στον γενέθλιο τόπο του. Οι ευεργέτες της Κοζάνης χωρίζονται σε δύο μεγάλες ομάδες. Στην πρώτη κατατάσσονται αυτοί που προέρχονται από την Εκκλησία. Πρόκειται κυρίως για Επισκόπους, συνήθως φωτισμένους ανθρώπους, οι οποίοι δώρισαν ένα τμήμα της περιουσίας σε διάφορες εκκλησίες της Επισκοπής τους. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι πως με την ευεργεσία τους μερίμνησαν τόσο για την ίδρυση και λειτουργία σχολείων στην Επισκοπή τους όσο και για τον εμπλουτισμό της Δημοτικής Βιβλιοθήκης της Κοζάνης με τη δωρεά των βιβλιοθηκών τους. Χαρακτηριστικότερος ίσως όλων, είναι ο Διονύσιος Ψαριανός, ο οποίος δώρισε το σύνολο της βιβλιοθήκης του στο Δήμο και δικαίως μια αίθουσα στην Κοβεντάρειο Δημοτική Βιβλιοθήκη έχει το όνομά του.

Στη δεύτερη ομάδα ανήκουν ιδιώτες, οι οποίοι κυρίως ως μετανάστες στην Ευρώπη και μέσα από σκληρή δουλειά απέκτησαν σημαντικό πλούτο. Αυτοί προσανατολίστηκαν στη χρηματοδότηση εκδόσεων Ελλήνων συγγραφέων, στην κατασκευή σημαντικών και λειτουργικών για την πόλη υποδομών, στην οικονομική ενίσχυση της Κοζάνης, στον εμπλουτισμό της Βιβλιοθήκης της Κοζάνης με σημαντικά συγγράμματα της εποχής. Το αποκορύφωμα του ευεργετισμού της πόλης μας, ολοκληρώνεται με τον Κωνσταντίνο Μαμάτσιο, μια από τις σημαντικότερες προσωπικότητες της πόλης που κατάφερε να σώζει τις ζωές πολλών ανθρώπων με την κατασκευή του νοσοκομείου της πόλης³⁸.

3.1 Η ακμή³⁹

Η πρώτη βιοτεχνική και εμπορική ανάπτυξη θα πρέπει να ξεκινά γύρω στα 1650, με πρώτα προϊόντα τα κιλίμια, τις κάπες, τα νήματα, τα πολύχρωμα υφάσματα (αλατζάδες). Ένας σημαντικός ευεργέτης της περιόδου ήταν ο Χαρίσιος Τράντας, όπου άρχισε να χτίζει στην πόλη τα πρώτα δίπατα σπίτια, δίνοντας της αστική μορφή και ο οποίος θεμελίωσε και την εκκλησία του Αγίου Νικολάου με το κωδωνοστάσιο που αποτελεί σήμα κατατεθέν της Κοζάνης, ενώ κατάφερε να πάρει φερμάνι με προνόμια για την πόλη. Αφού λοιπόν άρχισαν να ικανοποιούνται καλύτερα οι ανάγκες εγκατάστασης και επιβίωσης, οι κάτοικοι άρχισαν να ζητούν την πολυτέλεια. Το 1721, με χρήματα και συμμετοχή όλων των πολιτών ανακαινίζεται η εκκλησία του Αγίου Νικολάου, ενώ το 1745 οι Κοζανίτες καταφέρνουν να μετονομαστεί η παλιά Μητρόπολη Σερβίων σε Μητρόπολη Σερβίων και Κοζάνης, και χτίζεται το κτίριο της Επισκοπής, και η Κοζάνη γίνεται έδρα της Επισκοπής. Η τέχνη της οικοδομικής βρίσκεται στο απόγειό της και χτίζονται ακόμη πιο μεγάλα και όμορφα σπίτια τα λεγόμενα «αρχοντικά». Εκτός των εμπορικών συναλλαγών με την Αυστροουγγαρία, οι Κοζανίτες είχαν επαφές με Βιέννη, Ρουμανία, Γερμανία Τεργέστη και Βενετία. Το 1745 στην Ουγγαρία οι Κοζανίτες ιδρύουν την λεγόμενη «Κομπανία», και έπειτα το δεύτερο σχολείο, το σχολείο της Κομπανίας. Η εικόνα της ακμής ολοκληρώνεται με τις συντεχνίες, το 1768. Γουναράδες, ράφτες, παπουτσήδες, χτίστες, παντοπώλες οργανώνονται κατά επαγγέλματα και ο δεσπότης κανονίζει ποιες μέρες το χρόνο δε πρέπει να δουλεύουν. Η αστική πια πόλη με την ζηλευτή ακμή, φαίνεται ότι αποτελούσε εμπορικό κέντρο μιας περιοχής διακοσίων τουλάχιστον γεωργικών χωριών Χριστιανών και Τούρκων. Επίσης καθιερώθηκε και η εβδομαδιαία αγορά της Τρίτης και του Σαββάτου(λαϊκή αγορά).

3.2 Παιδεία

Το πρώτο οργανωμένο σχολείο στην Κοζάνη ξεκίνησε τη λειτουργία του στο τέλος του 17ου αιώνα, με αρχές 18ου αιώνα, το 1668, με πρώτο δάσκαλο τον Γρηγόριο Κονταρή ο

³⁸ <https://kozanimedia.gr/archives/98049#.X43YEtAzbiU>

Γεωργίου Καράτζια, *Ιστορικά Κοζάνης*, Σύλλογος Γραμμάτων και τεχνών, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 9-12

³⁹ *Κοζάνη 600 χρόνια ιστορίας*, ό.π.

οποίος δίδασκε Αριστοτέλη και Θεολογία για τρία περίπου χρόνια. Έπειτα έφυγε γιατί προτίμησε να δουλέψει στη Μητρόπολη της Αθήνας όπου τον ζήτησαν⁴⁰. Στη συνέχεια δίδαξαν οι Ν. Ορφανός 1673 επί τέσσερα χρόνια, ο Νεόφυτος Χριστόπουλος που δίδαξε για δέκα χρόνια και έπειτα αποχώρησε από την καθηγητική λόγω γηρατειών. Έπειτα, το 1694 ο Γεώργιος Παρακείμενος δίδαξε φιλοσοφία και ιατρική για δεκατρία χρόνια, ο ιερέας Σωτήριος στη συνέχεια δίδαξε για είκοσι χρόνια αφού ο Παρακείμενος παραιτήθηκε. Στη συνέχεια διατέλεσε διδάσκαλος ο μαθητής του Μεθόδιου Ανθρακίτη, Σεβαστός Λεοντιάδης, οι οποίοι έδωσαν βάρος στη διδασκαλία της γλώσσας, στη ρητορική και στη φιλοσοφία βάσει των αριστοτελικών σχολίων του Θεόφιλου Κορυδαλλέα. Τέλος το 1738, δάσκαλος της σχολής επί πέντε έτη ήταν ο Χρηστάκης ο από Λιβαδίου, ο οποίος στη συνέχεια αποχώρησε ακούσια και η σχολή έμεινε για δύο χρόνια ακέφαλη, παραδίδοντας μαθήματα κατ οίκον οι ιερείς⁴¹.

Το 1745 ιδρύθηκε με την ενίσχυση των αποδήμων της Ουγγαρίας στην Κοζάνη η «Στοά». Στην σχολή αυτή δίδαξε θετικές επιστήμες ο Ευγένιος Βούλγαρης, γρήγορα όμως η διδασκαλία των θετικών επιστημών σταμάτησε καθώς οι διάδοχοι του Βούλγαρη – ιερείς στην πλειοψηφία τους, δεν διέθεταν γνώσεις θετικών επιστημών και σκοπός της εκπαίδευσης πλέον ήταν η χρηστότητα των ηθών και η γλωσσική κατάρτιση. Το 1753 ήρθε στην Κοζάνη ο Νικόλαος Βαρκούσης, ο οποίος έμεινε στην Κοζάνη για οχτώ έτη ως οικοδιδάσκαλος και σχολάρχης. Έπειτα μέχρι την Τρίτη περίοδο, δηλαδή μέχρι το 1783 πέρασαν και άλλοι πολλοί διδάσκαλοι από την Κοζάνη όπως ο Γεώργιος Σιανόπουλος, Κωστάντιος ο Μοναχός, Καλλίνικος ο ιεροδιάκονος⁴² κ.α. Το 1756, άρχισε να υπάρχει μια ανησυχία και ίσως από αποδήμους Κοζανίτες που χρηματοδοτούσαν τη «Στοά» για τη σωστή διαχείριση των χρημάτων που έστελναν στην πατρίδα και γι αυτό το λόγο λοιπόν η Στοά σταμάτησε τη λειτουργία της ίσως το 1774 και δημιουργήθηκε και μια δεύτερη σχολή, η «Σχολή της Κομπανίας», που χρηματοδοτούνταν από τους απόδημους Κοζανίτες στην Ουγγαρία και λειτούργησε περίπου 15 χρόνια (1756-1769) και στην οποία δίδαξε αριστοτελικά σχόλια του Θεόφιλου Κορυδαλλέα ο Σιασανόπουλος από τα Ιωάννινα. Άλλοι δάσκαλοι ήταν ο Γ. Παρακείμενος, ο Ι. Παπαλούας και ο ιεροδιάκονος Καλλίνικος. Η εν λόγω σχολή έκλεισε το 1769 ίσως επειδή σταμάτησε η χρηματοδότησή της. Το 1776 ιδρύθηκε από την Μητρόπολη και τους προκρίτους της Κοζάνης το «Ελληνικόν Μουσείον» (1776-1797/9) που χρηματοδοτούνταν κυρίως από τους τόκους κεφαλαίου τεσσάρων περίπου χιλιάδων δουκάτων(4.000), του Κοζανίτη Δημητρίου Μανόλη Παγούνη, που ήταν κατατεθειμένο στην επίσημη τράπεζα Βενετίας (γι' αυτό και λεγόταν και «Σχολείο του Παγούνη») και από τους τόκους κεφαλαίου 800 γροσίων που ήταν κατατεθειμένο στη Θεσσαλονίκη. Στο «Ελληνικόν Μουσείον» δίδαξαν μεταξύ άλλων οι Αμφιλόχιος Παρασκευάς, Γ. Λούας, Ι. Αιτωλός, Δ. Παπαγιαννούσης, Κ. Στάμκος, Γ. Πάικος και ο ιερέας Χριστόδουλος. Την περίοδο 1804-1810 δίδαξε στην Κοζάνη ο Στέφανος Σταμκίδης με χρηματοδότηση των αδελφών Τακιατζή⁴³.

⁴⁰ Μιχάλης Παπακωσταντίνου, *Μια Βορειοελληνική πόλη στην Τουρκοκρατία*, δεύτερη έκδοση, Απρίλιος 1998, σ. 89

⁴¹ Παναγίωτης Λιούφης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1924, σ. 175-182

⁴² Λιούφης, ό.π. σ. 183-194

⁴³ Λιούφης, ό.π. σ. 195-208

3.3 Δικαιοσύνη⁴⁴

Η δικαιοσύνη είχε ως επικεφαλή τον Πατριάρχη ο οποίος ήταν το κύριο όργανο σε υποθέσεις οικογενειακού, κληρονομικού και εκκλησιαστικού βίου και ο οποίος ήταν αναγνωρισμένος από την Υψηλή Πύλη. Έτσι διαφορές για αρραβώνες, για γάμους, διαλύσεις αρραβώνων και διαζύγια έλυνε το πνευματικό ή Ιερό Δικαστήριο που ήταν πενταμελές με πρόεδρο τον Δεσπότη και μέλη τέσσερις παπάδες. Επίσης είχε και έναν γραμματέα, ίσως παπά και συνηθέστερα λαϊκό. Το δικαστήριο εφαρμόζε το Βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο το οποίο ήταν βασισμένο στην Εξάβιβλο του Αρμενόπουλου.

Εκτός όμως από το Ιερό Δικαστήριο υπήρχε και το Μεικτό εκκλησιαστικό, και αυτό πενταμελές με πρόεδρο τον Δεσπότη και μέλη τέσσερις λαϊκούς άρχοντες. Οι δύο προέρχονταν από την πόλη και οι άλλοι δύο από την επαρχία. Η θητεία των μελών ήταν για δύο χρόνια και το δικαστήριο συνεδρίαζε μία φορά την εβδομάδα και ασχολούνταν με αστικές διαφορές, όπως για παράδειγμα υποθήκες, αγοραπωλησίες, συμφωνητικά, ενέχυρα, δωρεές και άλλες αστικές υποθέσεις. Οι αποφάσεις αυτού του δικαστηρίου μπορούσαν να προσβληθούν στη Μητρόπολη Θεσσαλονίκης και στο Πατριαρχείο, όπου εκκλησιαστικά υπαγόταν η Κοζάνη. Σε διάφορα δικαιοπρακτικά έγγραφα που σώζονται προτάσσεται συνήθως το εξής «Ενώπιον της ημών ταπεινότητας, του τε συναδέλφου ημών θεοφιλεστάτου αγίου Σερβίων και Κοζάνης κυρίου... και των εντιμοτάτων κληρικών και χρησίμων αρχόντων της Θεοσώστου πολιτείας Κοζάνης...» Τα έγγραφα υπογράφονται από τους διαδίκους πρώτα και έπειτα από τον μητροπολίτη ή τον αρχιερατικό επίτροπο ή τον πατριαρχικό έξαρχο.

3.4 Εκκλησία⁴⁵

Στους σκοτεινούς χρόνους της δουλείας αλλά και αργότερα, η εκκλησία και ο θεσμός του Δεσπότη ήταν ιδιαίτερα σημαντικός για την πόλη της Κοζάνης. Η Κοζάνη βαθύτατα θρησκευόμενη, είδε τον θεσμό του δεσπότη όχι μόνο ως επικεφαλή της εκκλησίας αλλά και ως κεφαλή του έθνους. Έθνος και εκκλησία συμπίπτανε πάντα για τους Κοζανίτες γιατί πάντοτε ένιωθαν Έλληνες και πάντοτε χριστιανοί ορθόδοξοι. Από τους μόνιμους κατοίκους, από τους απόδημους, τους γηγενείς, τους συνεχώς προστιθέμενους πληθυσμούς, κανείς ποτέ δεν υπήρξε αλλόθρησκος και οπαδός άλλου χριστιανικού δόγματος και παράλληλα ποτέ δεν μιλήθηκε άλλη γλώσσα πέρα από την ελληνική, από την Κοζανίτικη αυτή χαρακτηριστική διάλεκτο. Το κέντρο που έμεινε ο δεσπότης, το κτίριο της επισκοπής που σώζεται ως σήμερα, το έκτισαν οι Κοζανίτες, έτσι που να είναι μεγαλύτερο από όλα, η «κορωνίς» όπως το αποκαλούσαν. Οι μεγάλες γιορτές, όπως το Πάσχα, συνδέονταν όχι μόνο με την παρουσία του δεσπότη, αλλά και με την επίσκεψη όλων των πιστών στην Μητρόπολη. Το Μεγάλο Σάββατο που συμβόλιζε την ανάσταση του γένους, γιορτάζονταν πάντα με

⁴⁴ Μιχάλης Παπακωνσταντίνου, *Μία Βορειοελληνική πόλη στην Τουρκοκρατία*. Ιστορία της Κοζάνης (1400-1912), Βιβλιοπωλείων της εστίας, Αθήνα πρώτη εκδ. 1992, δεύτερη εκδ. 1998, σ 82

⁴⁵ Μιχάλης Παπακωνσταντίνου, *Μία Βορειοελληνική πόλη στην Τουρκοκρατία*. Ιστορία της Κοζάνης (1400-1912), Βιβλιοπωλείων της εστίας, Αθήνα πρώτη εκδ. 1992, δεύτερη εκδ. 1998, σ 85

μεγαλοπρέπεια, αλλά το επιστέγασμα της μεγαλόπρεπης εμφάνισης του δεσπότη, αποτελούσε η τέλεση το απόγευμα της πρώτης μέρας του Πάσχα, της Κυριακής όπου οι παπάδες ντύνανε τον δεσπότη με λαμπρά άμφια στην Επισκοπή, με τη συνοδεία τραγουδιών και χορών στην αυλή της επισκοπής. Ύστερα όλοι μαζί τον συνόδευαν στον ναό του Αγίου Νικολάου για τον εσπερινό της αγάπης. Με την ίδια λαμπρότητα γινόταν και η ενθρόνιση κάθε καινούργιου Δεσπότη. Ας δούμε έναν κατάλογο των Μητροπολιτών της πόλης μας με πρώτο τον Μελέτιο τον Κατακάλου που άρχισε την ιερατεία του από τα Σέρβια το 1734, όταν ακόμη ήταν εκεί η έδρα της επισκοπής. Ο Μελέτιος πέθανε στην Κοζάνη το 1752 και θάφτηκε στον νάρθηκα του Αγίου Νικολάου. Έπειτα τον διαδέχθηκε ο Ιγνάτιος (1752-1785) και αυτόν ο Θεόφιλος (1785-1811), στη διάρκεια της αρχιερατείας του οποίου συνέβησαν όσα ιστορήθηκαν σχετικά με την διαμάχη Αυλιώτη και Κοντορούση. Το 1745, με άδεια του Πατριαρχείου. Η έδρα της επισκοπής, μεταφέρθηκε από τα Σέρβια στην Κοζάνη και ο Μητροπολίτης πήρε τον τίτλο του αγίου Σερβίων και Κοζάνης.

3.5 Τα αρχοντικά και η Κοζανίτικη κατοικία του 18ο- 19ο αιώνα

Τα αρχοντικά της Μακεδονίας, επηρεάστηκαν από την Βυζαντινή αρχιτεκτονική, ενώ με το πέρασμα των χρόνων, από την Ευρωπαϊκή. Η Μακεδονική αρχιτεκτονική, συνεπώς και η Κοζανίτικη, ξεκινά στα τέλη του 17ου αιώνα με αρχές 18ου και εκφράζει την οικονομική άνθηση της Δυτικής και Κεντρικής Μακεδονίας ενώ ολοκληρώνεται γύρω στα μέσα του 18ου αιώνα⁴⁶. Στην Κοζάνη όπως γενικά στην ηπειρωτική Ελλάδα και ιδιαίτερα στη Μακεδονία, η πλατυμέτωπη ορθογώνια κατοικία με χαγιάτι, απλή τετράρριχτη στέγη και δωμάτια εν σειρά ήταν το πρώτο και βασικό σχέδιο, το οποίο αργότερα φαίνεται ότι επεκτάθηκε πρώτα κατά την οριζόντια έννοια και ύστερα κατά την κατακόρυφη, αποκτώντας λοιπόν όροφο. Συνήθως, οι κατοικίες κατασκευάζονταν κάθετα στις υψομετρικές καμπύλες του ανάγλυφου, ώστε η όψη της κεντρικής εισόδου να προσανατολίζεται και οι καλοί οντάδες να αντικρίζουν την θέα της κοιλάδας του Αλιάκμονα⁴⁷. Ο Χαρίσιος Τράντας, γνωστός ευεργέτης, άρχισε να κτίζει στην πόλη της Κοζάνης, τα πρώτα δίπατα σπίτια. Ήταν ο πρώτος που έδωσε αστική πνοή στην πόλη⁴⁸. Η κοζανίτικη αστική κατοικία φαίνεται ότι προσλαμβάνει την πιο ολοκληρωμένη της μορφή περί τα μέσα του 18ου αιώνα με την ανάπτυξη του εμπορίου, προκύπτοντας έτσι τα λεγόμενα Αρχοντικά. Χαρακτηριστικό αρχοντικό αυτής της περιόδου είναι του Γρηγορίου Βούρκα. Ο τύπος της Κοζανίτικης κατοικίας έγινε περισσότερο εσωστρεφής και οχυρός κατά το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα, όταν μετά από πολιτικές διενέξεις επενέβη ο Αλή Πασάς στην Κοζάνη⁴⁹.

Τα Κοζανίτικα αρχοντικά, στην αρχή κτίζονταν σε σχήμα Γ και αργότερα σε σχήμα Π. Βασικά υλικά και χρώματα ήταν η πέτρα, το ξύλο, τα χρώματα της ώχρα, το καφετί, το λουλακί γαλάζιο, το χοντροκόκκινο, το άσπρο. Αποτελούνταν από λίθινους τοίχους με λίγα

⁴⁶ <http://history-pages.blogspot.com/>

⁴⁷ Πρακτικά Α Συνεδρίου Σεπτέμβριος 1993, *Η Κοζάνη και η περιοχή της*, Κοζάνη 1997, σ. 68

⁴⁸ Ιωάννης Μ. Τσιομπάνος, *Κοζάνη οδοιπορικό στο χρόνο*, Κοζάνη 1912, σ. 18

⁴⁹ Βακαλόπουλος Α, *Ιστορία της Μακεδονίας*, 1354,1833, Θεσσαλονίκη 1969, σ.462-465.

σιδερόφρακτα ανοίγματα στις εξωτερικές πλευρές, ενώ στην ελαφριά κατασκευή του ορόφου (τσατμάς) ανοίγονταν «σαχνισιά» και «χαγιάτια» κυρίως προς την εσωτερική αυλή. Περιλάμβαναν ισόγειο όπου γύρω από την πλακόστρωτη ευρύχωρη «μεσιά» διαμορφώνονται το «ανηλιακό» (καθημερινό χειμωνιάτικο δωμάτιο), το κελλάρι, ο «μαγαζές» (αποθήκη) καθώς και ο «καφέ-οντάς» και ο «μουσαφίρ-οντάς» (χώροι υποδοχής). Υπήρχε μια ξύλινη σκάλα που οδηγούσε στο «χαγιάτι» (σκεπαστή στοά) του ορόφου. Στις δύο πλευρές του υπερυψωμένου «δοξάτου» (χώρου γιορτών) διατάσσονταν οι «μουσαφίρ-οντάδες» (καλοκαιρινοί χώροι διαβίωσης), ένα κελλάρι («μαερείος») και ο «καλοκαιρινός οντάς» που αποτελούσε ενιαίο χώρο με το «δοξάτο» και το «χαγιάτι». Τέλος υπήρχε μια μικρή αυλή στο πίσω μέρος του σπιτιού όπου διέφευγαν οι κάτοικοι σε ώρες κινδύνου μέσω της «απάνοιξης» (σύστημα επικοινωνίας των γειτονικών αυλών). Τρία μόνο από τα πλούσια αρχοντικά που χτίστηκαν από τους εύπορους εμπόρους της Κοζάνης τον 18ο αιώνα, σώζονται μέχρι σήμερα. Τυπικά παραδείγματα της αρχιτεκτονικής της εποχής, αλλά και της τάσης για πλούσιο ξυλογλυπτικό και ζωγραφικό διάκοσμο, αποτελούν τα αρχοντικά του Γεώργιου Λασσάνη (β' μισό 18ου αιώνα), του Γρηγορίου Βούρκα (1748), και του Βούρκα-Κατσικά⁵⁰(1762).

3.6 Αρχοντικό Λασσάνη⁵¹.

Το αρχοντικό του ευεργέτη μας, Λασσάνη, βρισκόταν μέσα σε μία μεγάλη ιδιοκτησία η οποία προστατευόταν από μια ψηλή πέτρινη μάντρα. Η κατοικία έχει εσωστρεφή χαρακτήρα, ο οποίος καθορίζεται από την ανάπτυξη της γύρω από μία μικρή πλακόστρωτη αυλή. Μια ημιυπαίθρια μεταβατική ζώνη από την ιδιωτική αυλή προς το εσωτερικό της κατοικίας διαμορφώνεται από το χαγιάτι, που συμμετέχει ουσιαστικά στη λειτουργία της κατοικίας. Το χαϊάτι διευκολύνει την προσπέλαση των εσωτερικών χώρων, επειδή δεν υπάρχει κεντρική είσοδος και η ξύλινη σκάλα του επιτρέπει την άνοδο στον όροφο. Στο ισόγειο υπάρχουν δύο κύριοι χώροι ένας για την υποδοχή των ξένων, ο καλός ήμπας οντάς και ένας καθημερινός χώρος το χειμωνιάτικο. Στο ισόγειο υπάρχει ένα κελλάρι, βοηθητικοί χώροι, μία μεγάλη αποθήκη, και ο μαγαζές. Στον όροφο, όπου διέμενε η οικογένεια το καλοκαίρι υπάρχουν δύο οντάδες, ένα κελλάρι και ένας καλοκαιρινός χώρος υποδοχής ξένων. Ο χώρος αυτός ανοιγόταν ανατολικά προς την εσωτερική αυλή και προς το νότο με ένα σιχνισίν. Από τον προσανατολισμό προέρχεται η ονομασία ηλιακός ή νηλιακός. Το αρχοντικό αν και δεν είχε τις επιβλητικές διαστάσεις που συνηθίζονταν, χαρακτηριζόταν από έναν αρμονικό όγκο με μορφολογικά χαρακτηριστικά αστικής αρχιτεκτονικής και μία λειτουργικότητα προσαρμοσμένη στις καιρικές συνθήκες του τόπου.

⁵⁰ Πρακτικά Ά Συνεδρίου Σεπτέμβριος 1993, *Η Κοζάνη και η περιοχή της*, Κοζάνη 1997, σ. 71-78

⁵¹ Πρακτικά Ά Συνεδρίου Σεπτέμβριος 1993, *Η Κοζάνη και η περιοχή της*, Κοζάνη 1997, σ. 72-73

3.7 Συντεχνίες

Στην Κοζάνη τον 18^ο αιώνα υπάρχει μεγάλη εμπορική κίνηση. Είναι φυσικό λοιπόν πως οι τεχνίτες, οι έμποροι, οι επαγγελματίες, οι βιοτέχνες ήθελαν να οργανωθούν σε σωματεία για την προάσπιση των συμφερόντων τους, για την προώθηση της δουλειάς τους και για την ρύθμιση ζητημάτων και την αποφυγή του μεταξύ τους ανταγωνισμού. Περί το 1750, ιδρύονται συντεχνίες ομοτέχνων. Πρώτοι οι γουναράδες το 1786 και στη συνέχεια οι οπλοποιοί, οι χαλκιάδες και οι πεταλωτές το 1789 συνασπίζονται επαγγελματικά. Έπειτα οι βυρσοδέψεις το 1826, οι αρτοποιοί το 1827, και τέλος οι κουρείς το 1900 όπως διαφαίνεται από ένα συμφωνητικό έγγραφο. Τα τελευταία σηματοδοτούν την έναρξη της αστικοποίησης της κώμης⁵².

Στις πηγές δε φαίνεται να υπήρχε κάποια κοινωνική διαστρωμάτωση, αν και οι έμποροι, για τους οποίους θα γίνει λόγος παρακάτω, ήταν η κυρίαρχη τάξη. Σίγουρα όμως, το επάγγελμα καθόριζε και τη θέση κάποιου στην κοινωνία. Στα κιτάπια των συντεχνιών καθορίζονταν οι σχέσεις μαστοράδων, βοηθών και μαθητευομένων και οι υποχρεώσεις καθενός, ίσως ακόμη και απέναντι στην κοινότητα. Ο αρχηγός όλων των μαστόρων ήταν ο πρωτομάστορας. Οι διαφορές αυτές φαίνεται πως δημιούργησαν κλίμα ανάμεσα στις συντεχνίες για τον έλεγχο και την επιβολή της μιας έναντι της άλλης, στην πόλη, που φορές οδηγούσε σε εμφύλιες εντάσεις. Γνωστότερη από όλες ήταν αυτήν ανάμεσα στους Δημοκρατικούς και τους Αλήφρονες, το 1787 με μπροστάρηδες τον Γεώργιο Αυλιώτη δημοκρατικό και εχθρό του Αλή Πασά, και τον Ρούση Κοντορούση αντίστοιχα. Ο πρώτος ηγούνταν της παράταξης των λαϊκών που στέναζαν από τη βαριά φορολόγηση, ο άλλος ηγούνταν της αριστοκρατικής τάξης, ενώ με το μέρος του είχε και τον τοπικό βοεβόδα. Η διαμάχη έληξε μετά από ένοπλη πάλη σύγκρουση που οδήγησε στον βίαιο θάνατο του Αυλιώτη, το 1797, καταλήγοντας να ξαναγίνει ο Κοντορούσης άρχοντας της πόλης. Η εμφύλια αυτή διαμάχη είχε θλιβερά αποτελέσματα για την πόλη, κοινωνικά, οικονομικά και πληθυσμιακά ενώ στην όλη διχόνοια είχε εμπλοκή και η τοπική εκκλησία. Και αυτή δεν ήταν η μοναδική περίπτωση αντιπαλοτήτων στην πόλη. Συχνό φαινόμενο κατά τον 18ο αι. ήταν η τάση των πλούσιων οικογενειών να προσπαθούν να αποκτήσουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερη πρόσβαση στην τοπική εξουσία. Πέραν όμως αυτών, οι συντεχνίες ήταν ιδιαίτερα σημαντικές για την προφύλαξη της πόλης από εχθρούς. Έτσι το 1909 δημιουργήθηκε η Ένωση των συντεχνιών της κοινότητας. Σκοπός απ' τη μία ήταν η προαγωγή των επαγγελματικών συμφερόντων και απ' την άλλη η άμυνα και διαφύλαξη από ενδεχομένως επιδρομή των Μουσουλμάνων. Με την οργάνωση των Συντέχνων είναι στενά συνδεδεμένη η θρησκευτικοπολιτική ηγεσία, την οποία αντιπροσωπεύει ο Επίσκοπος της Επαρχίας με τους κληρικούς της Κοζάνης⁵³.

⁵² Μιχαήλ Καλινδέρης, *Αι συντεχνίαι της Κοζάνης επί Τουρκοκρατίας*, έκδ. ΔΒΚ, Θεσσαλονίκη 1958, σ. 20 κ.ε.

⁵³ Μιχαήλ Καλινδέρης, *Αι συντεχνίαι της Κοζάνης επί Τουρκοκρατίας*, έκδ. ΔΒΚ, Θεσσαλονίκη 1958, σ. 87-92

3.8 Η πτώση⁵⁴

Το 1765, πάνω στην περίοδο της ακμής δημιουργήθηκαν οι πρώτες σοβαρές διαφορές μεταξύ των Κοζανιτών της Κοζάνης και των Κοζανιτών της Ουγγαρίας, για το σχολείο της Κομπανίας. Εκείνο το χρόνο η Μαρία Θηρεσία της Αυστροουγγαρίας, απαγόρευσε με διάταγμα στους ξένους υπηκόους να εισάγουν εμπορεύματα στην Αυστροουγγαρία και διέλυσε τις κομπανίες τους, κάτι που είχε ως αποτέλεσμα να διαλυθεί και η κομπανία των Κοζανιτών και να εγκαταλείψουν την Αυστροουγγαρία. Το 1770, οι δύο Μπέδες του Καρατζιλάρ και την Καραγιαννίων, επιτεθήκανε στην Κοζάνη λόγω του πλούτου της και τη λεηλάτησαν επί τέσσερις μέρες. Πολλοί Κοζανίτες σκοτωθήκανε, άλλοι εγκατέλειψαν την πόλη και άλλοι εκπατρίστηκαν. Τα κομματικά εν τω μεταξύ οξύνθηκαν. Ξέσπασε διαμάχη μεταξύ του Ρούση Κοντορούση, αριστοκρατικό και αλήφρονα και τον Γεώργιο Αυλιώτη, δημοκρατικό και εχθρό του Αλή Πασά, καταλήγοντας να ξαναγίνει ο Κοντορούσης άρχοντας της πόλης⁵⁵. Η εμφύλια αυτή διαμάχη είχε θλιβερά αποτελέσματα για την πόλη, κοινωνικά, οικονομικά και πληθυσμιακά. Ο δεσποτισμός και η σκληρότητα του όμως, οδήγησε τον ίδιο τον Αλή Πασά να τον αντικαταστήσει. Τα γεγονότα αυτά σε συνδυασμό με το διάταγμα της Μαρίας Θηρεσίας προκάλεσαν πτώση οικονομική και κοινωνική στην Κοζάνη. Έπειτα η Κοζάνη βρέθηκε στο κέντρο της διακίνησης των τουρκικών στρατευμάτων και εκείνων που πολέμησαν τον Αλή Πασά. Πολλοί Κοζανίτες είχαν μνηθεί στην Φιλική Εταιρία. Μετά την καταστροφή της Νάουσας οι Κοζανίτες κρύψανε αρκετούς πρόσφυγες, κάτι που εξόργισε τον Αμπουλαμπούτ Πασά, πορθητή της Νάουσας και εκστράτευσε κατά της Κοζάνης. Η πόλη σώθηκε χάρη στη πολιτικότητα του δεσπότη Βενιαμίν, αλλά χιλιάδες στρατιώτες τρώγανε και πίνανε εις βάρος των κατοίκων. Σαν να μην έφταναν όλα αυτά, χτυπά την Κοζάνη πανώλη από τους διερχόμενους, με αποτέλεσμα να πεθάνει αρκετός κόσμος. Τέλος το 1830, ο Λειβαδιάς Ασλάν Μπέης, λεηλατεί την Κοζάνη. Οι πλούσιες οικογένειες έφυγαν οριστικά και αυτοί που απέμειναν αντιμετώπισαν το χάος. Ο αιώνας αυτός κλείνει με επιδρομές των μπέηδων του Καρατζιλάρου και των Καραγιαννίων. Επί τέσσερις ημέρες η πόλη λεηλατούνταν άγρια και πολλοί κάτοικοί της φονεύτηκαν⁵⁶. Η ριζική ακμή της πόλης θα επέλθει τον 19^ο αιώνα.

3.9 Η απελευθέρωση της Κοζάνης⁵⁷(11 Οκτώβρη 1912)

Ξεφεύγοντας λιγάκι από τον 18^ο και 19^ο αιώνα, δεν θα μπορούσε να παραλειφθεί μια σύντομη ανάπτυξη για την απελευθέρωση της γενέτειρας μου, καθώς αποτελεί ένα ένδοξο

⁵⁴ Καρανάσιος Χαρίτων, Μυλωνάς Δημήτρης, Ντίνας Κωνσταντίνος, Σκρέκας Δημήτριος (επιμ), *Κοζάνη 600 χρόνια ιστορίας*, Δήμος Κοζάνης, Κοζάνη 2014

⁵⁵ Παναγιώτης Λιούφης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1924, σ. 61

⁵⁶ Ιωάννης Μ. Τσιομπάνος, *Κοζάνη οδοιπορικό στο χρόνο*, εκδ. Άνω και κάτω τελεία, Κοζάνη 1912, σ. 17

⁵⁷ Γεώργιος Χαρισίου Παφίλης, *Αναστάσεως Ημέρα. Η απελευθέρωση της Κοζάνης Πέμπτη 11 Οκτωβρίου 1912*, επιμ. Εκδ. Βασίλης Πουλάκος, Κοζάνη 2012, σ. 19-288

ιστορικό παρελθόν της Ελλάδας και ειδικότερα της Μακεδονίας. Η 11^η Οκτωβρίου 1912 είναι η κορύφωση του αγώνα των κατοίκων της περιοχής μας, για ελευθερία, ο οποίος διήρκησε καθ' όλη την περίοδο της Οθωμανικής κατοχής και τον Μακεδονικό αγώνα(1904-1908). Η Οθωμανική κατοχή στην περιοχή διήρκησε πάνω από 5 αιώνες, από τον 14^ο αιώνα μέχρι το 1912. Η είσοδος του ελληνικού στρατού στο τουρκικό έδαφος με σκοπό την απελευθέρωση της Μακεδονίας ξεκίνησε στις 5 Οκτωβρίου 1912. Ήταν η στιγμή τα όνειρα αιώνων να γίνουν πραγματικότητα. Πέντε ελληνικές μεραρχίες, δύο ταξιαρχίες ευζώνων, τέσσερα συντάγματα ορεινού πυροβολικού και δύο μοίρες ορειβατικού πυροβολικού σφυροκοπούσαν τις τούρκικες θέσεις στο μέτωπο των συνόρων της Θεσσαλίας. Ο ελληνικός στρατός ξεκίνησε από τον Προφήτη Ηλία, το Μπουρνάζι του Τυρνάβου, το Ρεσένι και τη Μελούνα και προέλασε, χωρίς ουσιαστική αντίσταση, προς τα περίχωρα της Ελασσόνας. Στις 6 Οκτωβρίου, ύστερα από τετράωρη πεισματώδη μάχη προ των τουρκικών οχυρώσεων, ο στρατός της Θεσσαλίας, κατέλαβε την Ελασσόνα. Την ίδια στιγμή οι τουρκικές δυνάμεις αποσύρθηκαν στα στενά του Σαρανταπόρου, τις Σιδηρές Πύλες. Ο ελληνικός στρατός άρχισε να χτυπάει τις τουρκικές οχυρώσεις και συγχρόνως οι Έλληνες έκαναν μεγάλη κυκλωτική κίνηση στα όρια του σημερινού νομού Κοζάνης από τα χωριά Μόκρο (Λιβαδερό), Ράχοβο (Πολύραχο) και Μεταξάδες.

Τα πρώτα τμήματα είχαν περάσει τις δασωμένες κορυφές αυτών των βουνών και μπορούσαν να βλέπουν την Κοζάνη, όπου ακούγονταν οι βολές των πυροβόλων, αφού η απόσταση δεν ήταν παραπάνω από τριάντα χιλιόμετρα. Η στενωπός του Σαρανταπόρου καταλαμβάνεται στις 10 Οκτωβρίου, μετά από σφοδρή επίθεση των ελληνικών δυνάμεων και ανοίγει η δίοδος προς τη Μακεδονία. Τα μεσάνυχτα της ίδιας ημέρας η IVη Μεραρχία απελευθέρωσε τα Σέρβια και κατέλαβε τη γέφυρα του Αλιάκμονα, που οδηγούσε στην Κοζάνη. Η μάχη του Σαρανταπόρου υπήρξε θρίαμβος πραγματικός του ελληνικού στρατού. Οι Τούρκοι εγκατέλειψαν το Σαραντάπορο και τα Σέρβια, τα οποία έκαψαν. Η φυγή τους ήταν τόσο άτακτη, που άφησαν άθικτη τη γέφυρα του Αλιάκμονα, φοβούμενοι να φέρουν εκρηκτικά από τις αποθήκες της Κοζάνης, γνωρίζοντας ότι ο λαός της πόλης, καθαρά ελληνικός, είχε ξεσηκωθεί και κάθε σπίτι είχε και μερικά οπλισμένα παλικάρια με όπλα που είχαν κρυμμένα για αυτή ακριβώς τη στιγμή. Έτσι αποτραβήχτηκαν στα χωριά Κιτσελέρ (Βαθύλακο) και Τζιτζελέρ (Πετρανά). Ο ελληνικός στρατός προχωρούσε μεθοδικά για να προφταίνει τα προελαύνοντα μάχιμα τμήματα.

Εν αντιθέσει με τα Σέρβια, η Κοζάνη εγκαταλείφθηκε από τους Τούρκους αμαχητί. Μετά τη μάχη του Σαρανταπόρου, στις 9 Οκτωβρίου 1912, το τουρκικό επιτελείο συνεδρίασε και αποφάσισε να εγκαταλείψει την Κοζάνη. Κάποιος αξιωματικός του επιτελείου πρότεινε το βομβαρδισμό και την πυρπόληση της πόλης, όμως την καταστροφή απέτρεψε ο συγκρατημένος Τούρκος Αρχιστράτηγος Ταχσίν πασάς, έχοντας με το μέρος του και τον αλβανικής καταγωγής Μουτίρ μπέη. Οι Τούρκοι υπάλληλοι διατάχτηκαν να παραλάβουν τα αρχεία τους και ο κύριος όγκος του στρατού, όσος ήταν ακόμα συνταγμένος κινήθηκε προς τη Βέροια. Στο μεταξύ οι Κοζανίτες έτρεξαν στους τούρκικους στρατώνες κι άρπαξαν όπλα, πυρομαχικά, τρόφιμα, φάρμακα κι ό,τι άλλο υπήρχε μέσα σ' αυτές. Από όλες τις γειτονιές κατέβηκαν οπλισμένοι κάτοικοι στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου στο κέντρο της πόλης και τοποθέτησαν στο καμπαναριό τη γαλανόλευκη και το σταυρό της ορθοδοξίας.

Εκείνη την ώρα εμφανίστηκε ο πρώτος υπέας, «πρόσκοπος ανιχνευτής» από το Νότο, την πλευρά του Τζιτζελέρ (Πετρανά) και δέχτηκε τους ασπασμούς των συγκινημένων πολιτών. Η δουλειά πέντε αιώνων είχε υποχωρήσει. Οι μέχρι εκείνη τη στιγμή υπόδουλοι Κοζανίτες

με τα όπλα που κατείχαν, τρελοί από χαρά τράνταζαν την ατμόσφαιρα από τους πυροβολισμούς τους. Ο επικεφαλής του Ιππικού Στρατηγός Σούτσος, διέταξε βραδεία εκκίνηση της φάλαγγας προς την πόλη. Ενώ οι καμπάνες ηχούσαν χαρμόσυνα, ο λαός δεν άργησε να βρεθεί στην έξοδο της πόλης με τα βλέμματα προσηλωμένα στο μέρος απ' όπου θα έφταναν οι ελευθερωτές.

Μόλις οι Κοζανίτες αντίκρισαν τους στρατιώτες καβαλάρηδες ξέσπασαν σε ζητωκραυγές και σε παρατεταμένα χειροκροτήματα. Όλες αυτές οι σκηνές εξελίχτηκαν στις 11 Οκτωβρίου 1912, 5 η ώρα το απόγευμα κατά μήκος της οδού από τον σημερινό κόμβο Θεσσαλονίκης-Αθηνών μέχρι την είσοδο της πόλης, που από τότε ονομάστηκε οδός 11ης Οκτωβρίου. Μετά την είσοδο του ιππικού, ο λαός ύστερα από τρικούβεργο γλέντι, γύρισε στα σπίτια του διαβιβάζοντας το ευχάριστο γεγονός στους γέροντες της γειτονιάς με τη φράση: «Παππού, ήρθε το Ελληνικό». Οι γέροι με συγκίνηση και δάκρυα σταυροκοποιούνταν και απαντούσαν: «Τώρα ας πεθάνουμε. Την επόμενη μέρα 12 Οκτωβρίου 1912 με πανηγυρική όψη η πόλη γεμάτη σημαίες υποδέχτηκε τμήματα των Μεραρχιών και το υπόλοιπο της ταξιαρχίας του ιππικού καθώς και τον Αρχιστράτηγο Διάδοχο Κωνσταντίνο. Το «ελληνικό» μπήκε στην Κοζάνη στις 11 Οκτωβρίου 1912, όταν Μητροπολίτης της πόλης ήταν ο Φώτιος, Δήμαρχος ο Νικόλαος Αρμενούλης και Γυμνασιάρχης ο Παναγιώτης Λιούφης. Η Κοζάνη έγινε τότε και τυπικά ελληνική, πεντακόσια σχεδόν χρόνια μετά την ίδρυσή της. Στην πραγματικότητα πάντοτε ήταν ελληνική πόλη σε όλη της την ιστορική πορεία στην Τουρκοκρατία. Χαρακτηριστικό και συγκινητικό είναι το απόσπασμα στο βιβλίο της Ιουλίας Δραγούμη, που αναφέρεται στην χαρά και την ευγνωμοσύνη του Ρήγα ενός ηλικιωμένου, που είναι και ο ήρωας του βιβλίου, ο οποίος ύστερα από την χαρμοσύνη είδηση της απελευθέρωσης, έκλεισε για πάντα τα μάτια του, σαν να περίμενε μόνο αυτό, για να αναπαυθεί η ψυχή του, για πάντα.

«Έξαφνα τον διέκοψαν καμπάνες. Απ' τον Άγιο Δημήτριο στο ύψωμα, ως το μικρότερο παρεκκλήσι...

-Τίποτα δεν μπορεί πια να τον βλάνει, είπε. Μα να μην τον κλάψει κανείς. Ο Θεός ας μας χαρίσει σε όλους έναν τέτοιο ωραίο θάνατο.»⁵⁸

3.10 Δωρητές και ευεργέτες του αιώνα αυτού ήταν⁵⁹:

Ο Δημήτριος Εμμανουήλ Παγούνης (1718-1775)

Ο Δημήτριος Παγούνης γεννήθηκε το 1718 από Κοζανίτες γονείς. Τον πατέρα του τον έλεγαν Εμμανουήλ. Τελείωσε τις σπουδές του στην Κοζάνη και έπειτα αναχώρησε για την Λειψία όπου εκεί βρισκόταν ο θείος του και ο οποίος ήταν κάτοχος μεγάλης περιουσίας λόγω του μεγάλου εμπορικού οίκου που είχε δημιουργήσει. Ο Δημήτριος εργάστηκε στον οίκο του θείου του ενώ παράλληλα σπούδαζε. Όταν ο θείος του πέθανε, ανέλαβε τον οίκο και επέκτεινε την περιουσία. Κάτοχος πλέον μιας τεράστιας περιουσίας και έχοντας οικονομική ευχέρεια, πρόσφερε βοήθεια σε Έλληνες σπουδαστές και φοιτητές που δυσκολεύονταν να πληρώσουν τα δίδακτρά τους, ενώ παράλληλα συνέβαλε στην έκδοση πολλών βιβλίων ομογενών. Όμως γρήγορα η εμπορική ενεργητικότητά του χάθηκε, αφού

⁵⁸ Δραγούμη Ιουλία, *Στην Κοζάνη*, εκδ. Νομαρχιακή αυτοδιοίκηση Κοζάνης, Οκτώβριος 2008, σ. 41-45

⁵⁹ Μυλωνάς Δημήτρης (επιμ.), *Οι ευεργέτες της Κοζάνης*, εκδ. Ι.Π.Α.Δ.Μ, Κοζάνη 2008, σ. 23- Π.Ν. Λιούφης ό.π. σ. 281-290

αρρώστησε βαριά και άφησε την τελευταία του πνοή στην Λειψία της Γερμανίας. Όμως είχε προνοήσει. Έκανε διαθήκη με την οποία άφηνε το πατρικό του σπίτι, στην πόλη της Κοζάνης, με σκοπό να λειτουργήσει εκεί σχολείο. Για τη σωστή λειτουργία και πορεία του σχολείου, άφησε το ποσό των τεσσάρων χιλιάδων διακοσίων πενήντα δουκάτων στη Τζέτα της Βενετίας, ώστε από τους τόκους αυτούς να καλύπτονται οι ανάγκες του σχολείου. Με την αλλαγή του καθεστώτος στην Τζέτα, δυστυχώς το κεφάλαιο χάθηκε.

Ο Γεώργιος Αγόρας και ο Χρήστος Πλατώνης

Γενέτειρα του Γεωργίου, ήταν η πόλη της Κοζάνης. Ασχολήθηκε, όπως και οι περισσότεροι με το εμπόριο και κατέληξε στην Κεντρική Ευρώπη. Απέκτησε τρεις γιούς τον Γρηγόριο, ο οποίος κατατάχθηκε στο στρατό του Ναπολέοντα και διακρίθηκε για την ανδρεία και τη γενναιότητα του, τον Ιωάννη και τον Δημήτριο ο οποίος σπούδασε και δίδαξε στην Βουδαπέστη όπου και πέθανε το 1809. Ο Γεώργιος σε μεγάλη ηλικία αποφάσισε το 1775 να σταματήσει το εμπόριο και να επιστρέψει στην πατρίδα του την Κοζάνη. Αφού επέστρεψε έζησε λίγα χρόνια ακόμη και έπειτα πέθανε. Κληροδότησε ένα σημαντικό ποσό στην σχολή της Κοζάνης. Επιπροσθέτως, ακόμη μια σημαντική προσωπικότητα που έδωσε σημαντικά ποσά στην σχολή της Κοζάνης και στους ναούς της ήταν ο Χρήστος Πλατώνης, όπου και αυτός γεννήθηκε στην Κοζάνη και ασχολήθηκε με το εμπόριο νημάτων και βαμβακιού. Κατάφερε να δημιουργήσει μεγάλη περιουσία και έναν μεγάλο εμπορικό οίκο στην Βουδαπέστη. Μέχρι το 1765, που ο εμπορικός του οίκος ακμάζει, κάνει τις δωρεές του. Έπειτα όμως, ένα άσχημο γεγονός, που στοίχησε πολύ στον Χρήστο Πλατώνη είναι ο θάνατος του γιού του το 1771 σε ηλικία 29 ετών, κάτι που οδήγησε στην οικονομική του κατηφόρα, χάνοντας έτσι την περιουσία του.

Ο Επίσκοπος Θεόφιλος ο Βεροιεύς (1768 – 1811)

Ο Θεόφιλος γεννήθηκε το 1768 και καταγόταν από ευγενή οικογένεια της Βέροιας, όπου και ξεκίνησε την σταδιοδρομία του στην εκεί εκκλησία ως απλός ιερομόναχος και στη συνέχεια χειροτονήθηκε αρχιμανδρίτης και Πρωτοσύγκελος στη Μητρόπολη της Θεσσαλονίκης. Έπειτα με τον θάνατο του Επισκόπου Σερβίων και Κοζάνης Ιγνατίου, τέθηκε ως επίσκοπος στη Μητρόπολη Κοζάνης. Με το που ανέλαβε την διοίκηση της Επισκοπής Σερβίων και Κοζάνης, έπρεπε να αντιμετωπίσει μεγάλες δυσκολίες και να χειριστεί οικονομικές οφειλές της Επισκοπής ενώ παράλληλα βρέθηκε αντιμέτωπος σε μεγάλες διαμάχες, προσπαθώντας όμως με κάθε τρόπο να πετύχει την ομόνοια των χριστιανών και τη συναδέλφωση τους. Στο πλαίσιο αυτό εξέδωσε κανονισμό λειτουργίας των Συντεχνιών. Κατά τη διάρκεια της αρχιερατίας του, οικοδομήθηκε νέο σχολείο στην Κοζάνη (1809), εκεί που σήμερα βρίσκεται το Δημαρχείο, ενώ παράλληλα μερίμνησε και για την ίδρυση κι άλλων σχολείων στην πόλη, στα οποία και δίδαξε. Εκτός από τον κλάδο της εκπαίδευσης, μερίμνησε και για την μόρφωση και τον πολιτισμό των κατοίκων, αφού λίγο πριν τον τραγικό του θάνατο δώρισε την βιβλιοθήκη του στην πόλη της Κοζάνης, η οποία περιλάμβανε σπάνια βιβλία και κώδικες. Ο θάνατος τον βρήκε, σε μια περιοδεία του στο χωριό Ελάτη, όταν έπεσε από το άλογο και πληγώθηκε στο γόνατο, παθαίνοντας γάγγραινα.

Παναγιώτης Μουράτης (1843)

Ο Παναγιώτης Μουράτης γεννήθηκε στην Κοζάνη και ξεκίνησε την εμπορική του δραστηριότητα στην Πέστη της Ουγγαρίας μαζί με τον αδελφό του στον εμπορικό οίκο των αδελφών Αυλιώτη, ο οποίος έπειτα από κάποια χρόνια διασπάστηκε όταν οι αδελφοί Μουράτη αποφάσισαν να ανοίξουν τον δικό τους οίκο με την ονομασία «Αυτάδελφοι Μουράται» και ο οποίος παρήγαγε λουλάδες (κύριο μέρος του ναργιλέ που τοποθετείται ο καπνός και τα κάρβουνα). Ο Παναγιώτης, ήταν ιδιαίτερα έξυπνος και εργατικός και κατάφερε να επεκτείνει χάρη και στις ξένες γλώσσες που ήξερε, τις επιχειρήσεις στην Ολλανδία και την Γερμανία καθώς και την Αυστρία. Επίσης βοήθησε με δωρεές πολλά φιλανθρωπικά ιδρύματα στην Αυστρία και την Ελλάδα καθώς πλούτισε και την βιβλιοθήκη της Κοινότητας με σπάνιες εκδόσεις Ελλήνων και ξένων συγγραφέων. Έγινε τέλος προστάτης του Γεωργίου και του Ιωάννη Μουράτη που ήταν και ανιψιός του, τον οποίο ώθησε στον εμπορικό κόσμο και τον πήρε μαζί του στις εμπορικές του επιχειρήσεις. Μετά τον θάνατο του δώρισε στην Κοζάνη την βιβλιοθήκη του και ένα ποσό των δύο χιλιάδων φιορινιών, το οποίο διατέθηκε στα σχολεία της πόλης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

19^{ος} αιώνας⁶⁰

Ο θεσμός της ευεργεσίας, συνεχίζεται και τον 19ο αιώνα με κάποιες βέβαια διαφοροποιήσεις στις προσφορές και στα έργα των ευεργετών. Οι ευεργεσίες από τον 17ο μέχρι τον 18ο αιώνα στόχευαν στην εκπαίδευση του υπόδουλου γένους χωρίς όμως να δείχνουν υποτίμηση προς τις άλλες ευεργεσίες. Μετά την ίδρυση του κράτους και ιδιαίτερα μετά την δεκαετία του 1870, οι ευεργεσίες ενώ συνεχίζουν να στοχεύουν στην υλοποίηση εκπαιδευτικών δράσεων και έργων, αρχίζουν να εντάσσονται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο εξορθολογισμού και αστικού εκσυγχρονισμού της οικονομίας και της κοινωνίας, που διέπουν τον Ελληνικό χώρο. Πλέον, αυτόν τον αιώνα, η δράση των ευεργετών αρχίζει να σχετίζεται με την αστικοποίηση, την βιομηχανική ανάπτυξη, την ναυτιλία, τον εκσυγχρονισμό της γεωργίας και κτηνοτροφίας, την οργάνωση της κρατικής πρόνοιας, την οργάνωση της εθνικής άμυνας και την εξάλειψη της εγκληματικότητας. Σημαντικές ευεργεσίες που έγιναν τον 19ο αιώνα στην πόλη της Κοζάνης ήταν, τα κληροδοτήματα του λόγιου και πολιτικού Γεωργίου Λασσάνη (1793 – 1870) και των μεγάλεμπορων Ιωάννη Μουράτη και Παύλου Χαρίση. Σημαντική ήταν και η χρηματική συμβολή του μεγάλεμπορου Χαρίσιου Μούκα, ο οποίος αφιέρωσε και τμήμα των ακινήτων του, ενώ οι αδερφοί Βαλταδώροι κατασκεύασαν το Βαλταδώρειο Γυμνάσιο. Ο πολιτικός Κωνσταντίνος Δρίζης δώρισε την εξοχική κατοικία στη γενέτειρά του και το ποσό των 200.000 δραχμών

⁶⁰ Λιούφης, Ιστορία της Κοζάνης σελ. 20-61 – Μυλωνάς Δημήτρης (επιμ.), Οι ευεργέτες της Κοζάνης, εκδ. Ι.Π.Α.Δ.Μ, Κοζάνη 2008, σ. 31– Μιχαήλ Καλινδέρης, αι συντεχνείαι της Κοζάνης επί Τουρκοκρατίας σ. 1-19

για τη δημιουργία του Δρίζιου Κληροδοτήματος. Ο μακεδονομάχος Νικόλαος Μαλούτας αφιέρωσε το πατρικό του στην πόλη για τη δημιουργία Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα. Ο σπουδαίος έφορος της Βιβλιοθήκης Νικόλαος Δελιαλής άφησε ολόκληρη την περιουσία του στο Δήμο Κοζάνης και στη Μητρόπολη Σερβίων και Κοζάνης. Επίσης, οι αδερφοί Δημήτριος και Κωνσταντίνος Κοβεντάρος προσέφεραν χρηματικά ποσά για τη δημιουργία ωδείου στην πόλη τους (Κοβεντάρειο κτίριο) και κατασκεύασαν τη νέα πτέρυγα του Δημαρχείου της πόλης, με στόχο να στεγαστεί η Δημοτική Βιβλιοθήκη, και άλλοι που θα αναλύσουμε παρακάτω.

4.1 Η ριζική ακμή

Χρόνια χρειάστηκε ώστε να ανακάμψει η Κοζάνη. Μεταρρυθμίσεις στην Οθωμανική αυτοκρατορία του 1842, είχαν σαν αποτέλεσμα να γίνει η Κοζάνη έδρα Τούρκου έπαρχου, ιεροδίκη και φρούραρχου⁶¹. Και πάλι οι Κοζανίτες άρχισαν να μαζεύουν λεφτά για την βελτίωση των σχολείων τους. Το 1843 χτίστηκε το κωδωνοστάσιο του Αγίου Νικόλα ενώ το 1865 εγκαταστάθηκε το πρώτο τηλεγραφείο στην πόλη. Η βιβλιοθήκη εμπλουτίζεται με δωρεές και ιδρύεται ο λεγόμενος Φιλεκπαιδευτικός σύλλογος «Φοίνιξ» και χτίζεται το πρώτο παρθεναγωγείο. Το 1882 η Επισκοπή μεταβάλλεται σε Μητρόπολη. Η εμπορική κίνηση άρχισε να ξαναδημιουργείται, και η πολιτιστική ανάπτυξη επανέρχεται. Φαίνεται ο ερχομός μιας νέας ακμής. Το 1898 ιδρύεται το «Κεντρικόν Γραφείον» για τον συντονισμό της δράσης σωματείων και την 1η Ιουνίου με συμμετοχή όλου του πληθυσμού τίθεται ο θεμέλιος λίθος του Βαλταδώρειου Γυμνασίου στο οποίο σπουδάζουν μέχρι και σήμερα χιλιάδες παιδιά⁶².

4.2 Παιδεία

Το 1810 ιδρύεται νέο σχολείο της Κοινότητας, έπειτα από μερικά χρόνια χωρίς κτίριο, για τις εκπαιδευτικές ανάγκες⁶³, ενώ στη συνέχεια, κατά το έτος 1813, κατασκευάστηκε το κτήριο της Κοινοτικής Βιβλιοθήκης και δίπλα σε αυτό το αναγνωστήριο ονόματι Οίκος Βελτιώσεως⁶⁴, που αποτελεί ουσιαστικά τον πρόγονο της σημερινής Δημοτικής Βιβλιοθήκης της πόλης, της σημαντικότερης και πλουσιότερης ποσοτικά και ποιοτικά επαρχιακής Βιβλιοθήκης της χώρας. Έτος σταθμό για την τοπική εκκλησία αποτελεί το 1745 που η έδρα της Επισκοπής μεταφέρεται από τα Σέρβια στην Κοζάνη και η

⁶¹ Λιούφης, ό.π σ. 99

⁶² Ιωάννης Μ. Τσιομπάνος, *Κοζάνη οδοιπορικό στο χρόνο*, εκδ. Άνω και κάτω τελεία, Κοζάνη 1912, σ. 17

⁶³ Χαρίτων Καρανάσιος, *Η σχολή της Κοζάνης κατά τον 18ο αιώνα βάσει χειρογράφων, εγγράφων και εντύπων της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης*, στο Βασίλης Καραγιάννης (επιμ.), *Νεοελληνικός Διαφωτισμός: απόπειρα μιας νέας ερευνητικής συγκομιδής*, INBA, Κοζάνη 1999, σ. 165-166.

⁶⁴ Χαρίτων Καρανάσιος, *Επισκόπηση ιστορίας της βιβλιοθήκης Κοζάνης*, ό.π., σ. 262-264.

μετονομάζεται από Σερβίων σε Σερβίων και Κοζάνης⁶⁵. Ο λόγος της μεταφοράς έγκειται προφανώς στην αρχόμενη αστικοποίηση και πλουτισμό της πόλης, σε συνδυασμό με τον αμιγή χριστιανικό της πληθυσμό, εν αντιθέσει με τα μουσουλμανοκρατούμενα Σέρβια. Αρχίζει λοιπόν σιγά-σιγά να δημιουργείται ένας εκκλησιαστικός κύκλος όχι μόνο από κληρικούς, αλλά και από κοσμικούς, γύρω από τον επίσκοπο Μελέτιο, οι οποίοι θα προσπαθήσουν να οικειοποιηθούν τίτλους και αξιώματα, αν και αυτοί που τελικά θα τα καταφέρουν ευκολότερα θα είναι οι κληρικοί⁶⁶. Η τοπική εκκλησία είχε την απόλυτη εξουσία και στις συντεχνίες της πόλης, καθορίζοντας χρηματικές ποινές για τα πλημμελήματα των μαστοράδων. Και φυσικά εισέπρατταν και τα προστίματα. Η Εκκλησία καθόριζε επίσης τις δραστηριότητες των συντεχνιών, παρεμβαίνοντας έτσι στην οργάνωση και τη λειτουργία τους. Στα τέλη του 18ου αι. ο ρυθμιστικός της ρόλος είχε αμφισβητηθεί, αφού στην προσπάθειά της να ενισχύσει κοινωνικές ή επαγγελματικές ομάδες, δημιουργούσε έριδες ανάμεσά τους.

4.3 Ευεργέτες του αιώνα

Χαρίσιος ή Ευφρόνιος Ραφαήλ Πόποβιτς ή Παπαγιαννούσης⁶⁷ (1774-1853)

Ο Χαρίσιος ή Ευφρόνιος Ραφαήλ Πόποβιτς ή Παπαγιαννούσης γεννήθηκε στην Κοζάνη το 1774 και ο πατέρας του ήταν ο Δημήτριος Παπαγιαννούσης ο οποίος υπηρετούσε ως Σχολάρχης στην πόλη. Ο Χαρίσιος σπούδασε λατινική και γερμανική Φιλολογία στην Πέστη και τη Βιέννη, τελειώνοντας το γυμνάσιό του, στις οποίες και διακρίθηκε. Με το πέρας των σπουδών του, ακολούθησε την καθηγητική και δίδαξε σε διάφορες πόλεις της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (Πέστη, Βιέννη, Βουκουρέστι, Γάζιο, Ιάσιο κ.α). Έπειτα το 1811 εξέδωσε στη Βιέννη εφημερίδα με τον τίτλο «Ειδήσεις διά τα Ανατολικά μέρη» ενώ αργότερα το 1812 εξέδωσε τον «Ελληνικό Τηλέγραφο», την έκδοση του οποίου ανέλαβε αργότερα ο Δημήτριος Αλεξανδρίδης. Οι ομογενείς τον εκτιμούσαν ιδιαίτερα, ενώ στον φιλικό του κύκλο ανήκαν ο Νεόφυτος Δούκας και ο Κοζανίτης ιατροφιλόσοφος Γ. Σακελλάριος. Ο Χαρίσιος δώρισε στην Κοζάνη, τη γενέτειρά του εκατόν δεκατέσσερα καισαροβασιλικά φιορίνια για την συντήρηση και την εύρυθμη λειτουργία των σχολείων της πόλης του, ενώ παράλληλα άφησε και την βιβλιοθήκη του, η οποία περιείχε περίπου εξακοσίους τόμους Ελλήνων, Λατίνων και Γερμανών συγγραφέων. Ανάμεσα στα βιβλία αυτά, υπάρχει και η Χάρτα του Ρήγα Φεραίου, η οποία αποτελεί σημαντική κληρονομιά της Βιβλιοθήκης της Κοζάνης μας. Ο Χαρίσιος πέθανε στο Ιάσιο το 1853 σε ηλικία 79 ετών.

⁶⁵ Παναγιώτης Λιούφης, Ιστορία της Κοζάνης, ό.π., σ. 54-56.

⁶⁶ Αργύριος Κούντουρας, Τίτλοι της Επισκοπής Σερβίων και Κοζάνης κατά την Τουρκοκρατία, Ελμειικά, τχ. 5, έκδ. Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 75.

⁶⁷ Γεωργίου Καράτζια, Ιστορικά Κοζάνης, Σύνδεσμος Γραμμάτων και Τεχνών, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 15

Δημήτριος Ταϊκατζής⁶⁸ (1779-1819)

Γεννήθηκε το 1779 στην πόλη της Κοζάνης. Ο πατέρας του ονομαζόταν Ιωάννης Τακάτζης ή Ταϊκατζής. Ο Δημήτριος ξεκίνησε τη σχολή στην Κοζάνη, αλλά σε πολύ μικρή ηλικία, γύρω στα 8 με 10 βρέθηκε στην Πέστη όπου συνέχισε τις σπουδές του και αρίστευε στην εκμάθηση ξένων γλωσσών. Έπειτα μαζί με τον αδερφό του Γεώργιο και τον ξάδερφό τους Νικόλαο, ίδρυσαν τον εμπορικό οίκο «Αυτάδελφοι Ταϊκατζή», και εμπορευόταν τουρκικά προϊόντα όπως για παράδειγμα βαμβάκι, κρόκο, μετάξι. Με την σκληρή εργατικότητα τους κατάφεραν να επεκτείνουν τον οίκο, στην Αυστρία και την Γερμανία, ενώ μέσα στην Πέστη χαρακτηριζόταν ως ένας από τους καλύτερους και μεγαλύτερους οίκους. Ο αδερφός του Γεώργιος, διακρίθηκε στα γράμματα και τις τέχνες και του αποδόθηκε ο βαθμός του Βαρόνου με καισαροβασιλικό χρυσόβουλο. Ο Δημήτριος Τακάτζης επέστρεψε πίσω στην γενέτειρά του, προσφέροντας οικονομική βοήθεια και ενίσχυση της σχολής της. Πέθανε το 1819 στη Βιέννη σε ηλικία μόλις 40 ετών. Με έξοδα των αδερφών Τακάτζη εκδόθηκαν πολλά βιβλία Ελλήνων και πολλοί Έλληνες κατάφεραν να σπουδάσουν στο εξωτερικό. Τέλος από τα εισοδήματά τους ενισχύθηκε η Σχολή της Κοζάνης από το 1811 ως το 1836.

Επίσκοπος Βενιαμίν Καρίπογλου⁶⁹ (1781-1851)

Ο Επίσκοπος Βενιαμίν Καρίπογλου γεννήθηκε το 1781 και καταγόταν από τη Θεσσαλονίκη. Ήταν γιος του Δημητρίου Καρίπογλου –Αγραφιώτη, ξεκίνησε την πορεία του στην εκκλησία ως κληρικός, αργότερα ως Αρχιμανδρίτης στη Θεσσαλονίκη και ως Ηγούμενος στη Μονή Βλατάδων. Στα 34 του, το 1815, τοποθετήθηκε Επίσκοπος στη Μητρόπολη Σερβίων και Κοζάνης.

Ανέλαβε την Επισκοπή σε μια δύσκολη εποχή, καθώς λίγα χρόνια αργότερα ξέσπασε η Επανάσταση του 1821 στη νότια Ελλάδα. Αναδείχθηκε πολύ έξυπνος αφού κατάφερε να διατηρήσει καλές σχέσεις με τους Τούρκους πολιτικούς και στρατιωτικούς, εξασκώντας σωστή πολιτική και διπλωματία. Επίσης κατάφερε να αποτρέψει την καταστροφή της πόλης της Κοζάνης από τους Τούρκους στα δύσκολα αυτά χρόνια. Ακόμη ο Επίσκοπος χάρισε την βοήθειά του στους κατοίκους της περιοχής μας, όταν αντιμετώπιζαν προβλήματα και στεναχώριες με την επιβολή της έκτακτης φορολόγησης, και προβλήματα λόγω καταχρήσεων από διάφορους προμηθευτές, που οδήγησαν σε διαμάχες και διχόνοια μεταξύ των κατοίκων. Με επιστολή του προς τους προύχοντες της πόλης και τους κατοίκους παρενέβη αποφασιστικά στη διαμάχη αυτή και απότρεψε τις καταχρήσεις.

Ο Επίσκοπος Βενιαμίν, όπως και οι περισσότεροι ευεργέτες της Κοζάνης, είτε κληρικοί είτε ιδιώτες έμποροι, έδειξαν ιδιαίτερα μεγάλο ενδιαφέρον για την παιδεία των κατοίκων της Επισκοπής και τη σωστή λειτουργία των σχολείων της περιοχής. Για το λόγο αυτό, ταξίδεψε στη Δακία και, μετά από έρανο, κατάφερε να συγκεντρώσει περισσότερους από 100 τόμους βιβλίων για τη βιβλιοθήκη της πόλης. Διαπιστώνοντας την έλλειψη δασκάλου στο σχολείο του Βελβεντού, ζήτησε το 1819 από τον Σχολάρχη Σμύρνης, Κωνσταντίνο Οικονόμο, να επιτρέψει στον Κοζανίτη Νικόλαο Τριανταφυλλίδη, που φοιτούσε στη Σχολή της Κοζάνης, την επάνοδό του στην Κοζάνη και την ανάληψη της θέσης του Σχολάρχη στο Βελβεντό.

⁶⁸ Μυλωνάς Δημήτρης, *Οι Ευεργέτες της Κοζάνης*, εκδ. Ι.Π.Α.Δ.Μ, Κοζάνη 2008, σ. 33

⁶⁹ Μυλωνάς Δημήτρης, *Οι Ευεργέτες της Κοζάνης*, ό.π. σ. 34

Έτσι λοιπόν ο Τριανταφυλλίδης αναλαμβάνει την θέση του δασκάλου στο Βελβεντό από το 1821 ως το 1823.

Ο επίσκοπος Βενιαμίν έμεινε στην Επισκοπή του για 35 χρόνια, και η θητεία του θεωρήθηκε πετυχημένη παρά τις αντιξοότητες και δυσκολίες που συνάντησε. Έπειτα, όταν έφτασε τα 68 του έτη παραιτήθηκε από επίσκοπος το 1849, και έπειτα από δύο χρόνια, το 1851, πέθανε. Τέλος, απέδειξε το μεγάλο του ενδιαφέρον για τον τόπο του, την παιδεία αυτού και την μόρφωση, αφού συνέταξε δύο διαθήκες, που σύμφωνα με την πρώτη πρόσφερε στη Σχολή της Κοζάνης είκοσι πέντε χιλιάδες γρόσια και τριακοσίους τόμους βιβλίων, δεκαπέντε χιλιάδες γρόσια στους φτωχούς μαθητές για την εκπαίδευσή τους, δύο χιλιάδες γρόσια στον Άγιο Νικόλαο, δύο χιλιάδες γρόσια για την ανακαίνιση του Αγίου Δημητρίου και στα υπόλοιπα παρεκκλήσια της Κοζάνης από πεντακόσια γρόσια, ενώ με τη δεύτερη άφησε έξι χιλιάδες γρόσια για συσσίτια φυλακισμένων και για αρωγή φτωχών, χηρών και ορφανών⁷⁰.

Γεώργιος Λασσάνης⁷¹. (1793-1870)

Ο Γεώργιος Λασσάνης γεννήθηκε στην πόλη της Κοζάνης το 1793, σε ένα αρχοντικό το οποίο σώζεται μέχρι σήμερα στην Κοζάνη, από την Αικατερίνη Χατζηκλήμου και τον Ιωάννη Λάσκο Σαπουντζή. Πέρασε από πολλές αρμοδιότητες στην ζωή του και έκανε σημαντικά πράγματα, καθώς θεωρήθηκε και ένας από τους πρωτεργάτες της Φιλικής Εταιρίας. Στάθηκε δίπλα στο πλευρό του Αλέξανδρου Υψηλάντη, του αρχηγού των φιλικών, μέχρι τον θάνατό του. Σε ηλικία 77 χρονών άφησε την τελευταία του πνοή στην Αθήνα, χωρίς να ζήσει την απελευθέρωση της γενέτειράς του Κοζάνης. Έχοντας συγκεντρώσει μεγάλη περιουσία κατά τη διάρκεια της πολυτάραχης ζωής του, την κληροδότησε στη γυναίκα του, με τον όρο να μην την εκποιήσει. Μετά το θάνατό της, όρισε στη διαθήκη του να διατεθεί η ακίνητη περιουσία του ως κληροδότημα στο Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ωστόσο δεν ξέχασε την πόλη της Κοζάνης. Το Πανεπιστήμιο Αθηνών έπρεπε να δώσει έξι χιλιάδες αργυρές δραχμές στη Σχολή της Κοζάνης από την εκποίηση της ακίνητης περιουσίας. Επίσης, ζήτησε να δημιουργηθούν δύο διαγωνισμοί, κωμωδίας και δράματος, και οι νικητές θα αμείβονταν με χίλιες δραχμές ο καθένας. Ο Λασσάνειος Δραματικός Διαγωνισμός λειτούργησε επί είκοσι έξι (26) χρόνια, από το 1884 μέχρι και το 1910(28). Αναλυτικότερα θα μιλήσουμε σε επόμενο κεφάλαιο για τον σημαντικό ευεργέτη μας.

Ιωάννης Μουράτης (1199-1813)

Είναι ένας σημαντικός ευεργέτης, ο οποίος είχε πατέρα τον Εμμανουήλ Μουράτη και ήταν ανιψιός του Παναγιώτη Μουράτη, οι οποίοι ασχολήθηκαν με το εμπόριο στην Πέστη της

⁷⁰ Ν.Π. Δελιαλής, *Διαθήκαι ευεργετών της πόλεως Κοζάνης*. Θεσσαλονίκη 1970, σ. 3-9.

⁷¹ Αθ. Παπαϊωάννου, *Γεώργιος Λασσάνης Ο φιλικός - Ο πολεμιστής - Ο λόγιος*, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 46-52

Γεωργίου Καρατζία, *Ιστορικά Κοζάνης*, Σύνδεσμος Γραμμάτων και Τεχνών, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 12

Μυλωνάς Δημήτρης, *Οι Ευεργέτες της Κοζάνης*, ό.π σ. 35

Ουγγαρίας, και δημιούργησαν μεγάλο εμπορικό οίκο, αποκτώντας έτσι και μεγάλη περιουσία.

Ο Ιωάννης Μουράτης γεννήθηκε στα τέλη του 18ου αι. στην Κοζάνη και μετά το θάνατο του πατέρα του, την ανατροφή του και το μάλωμά του ανέλαβε ο θείος του Παναγιώτης. Ο Ιωάννης σπούδασε στην σχολή της Κοζάνης και αφού έλαβε τις βασικές γνώσεις ασχολήθηκε με το εμπόριο, συνεχίζοντας την εργασία του πατέρα του⁷² (30). Σιγά Σιγά απέκτησε ο ίδιος μεγάλη περιουσία και εξελίχθηκε σε σπουδαίο και γνωστό κτηματία της Ουγγαρίας. Ο Ιωάννης Μουράτης δεν απέκτησε παιδιά, ένιωθε όμως πως οι πατριώτες του είναι όλοι παιδιά του και γι αυτό ήθελε να βοηθήσει τον τόπο του. Έτσι απέστειλλε στην πόλη της Κοζάνης χρηματικά ποσά για τη βελτίωση της ζωής των κατοίκων της, πλούτισε τη βιβλιοθήκη της με συγγράμματα και αφιέρωσε πολύτιμα δώρα στις εκκλησίες της γενέτειράς του. Αλλά, και με τη διαθήκη του δε λησμόνησε την πόλη του και τους συμπατριώτες του (στις 28 Ιουνίου 1866). Διέθεσε το κεφάλαιο των δεκατεσσάρων χιλιάδων φιορινιών το οποίο κατατέθηκε σε τράπεζες της Βουδαπέστης, με απώτερο σκοπό να σπουδάσουν δύο άποροι Κοζανίτες νέοι. Ο ένας θα σπούδαζε φιλολογία και ο δεύτερος θεολογία στο πανεπιστήμιο Αθηνών. Οι νέοι αυτοί είχαν την υποχρέωση, αφού τελειώσουν τις σπουδές τους να υπηρετήσουν σε σχολεία της Ηπείρου, Μακεδονίας και Θεσσαλίας για πέντε τουλάχιστον χρόνια. Επίσης, διέθεσε και άλλα δυο χιλιάδες φιορίνια, από τους τόκους των οποίων θα προσφερόταν βοήθεια σε φτωχούς συμπολίτες του και στα σχολεία της πόλης.

Με υποτροφίες του Μουράτειου Κληροδοτήματος σπούδασαν είκοσι πέντε Κοζανίτες από το 1876 μέχρι το 1940. Κατά τη διάρκεια της Κατοχής που το Ελληνικό κράτος χρεοκόπησε χάθηκαν οι καταθέσεις του Μουράτειου Κληροδοτήματος και έληξε άδοξα η τόσο σημαντική του ευεργεσία⁷³.

Αδελφοί Λακοβά⁷⁴ (1ο μισό του 19ου αιώνα)

Οι αδερφοί Λάζαρος και Δημήτριος Λακοβά κατάγονταν από την Κοζάνη. Καθώς η κατάσταση στην Κοζάνη δεν ήταν οικονομικά πολύ καλή, σε μικρή ηλικία προσπάθησαν να βρουν την τύχη τους στο εξωτερικό. Προσκλήθηκαν από τους αδερφούς Τακιατζή, που ήδη είχαν εδραιωθεί ως σημαντικοί έμποροι στην Πέστη της Ουγγαρίας, τους βοήθησαν να σπουδάσουν αρχικά και τους προσέλαβαν στο δικό τους εμπορικό οίκο.

Μετά το θάνατο του Δημητρίου Τακιατζή και την εξέλιξη του Γεωργίου Τακιατζή σε μεγαλοκτηματία και βαρόνο και την επιστροφή του Νικολάου Τακιατζή στην Ελλάδα, ανέλαβαν την επιχείρηση οι αδερφοί Λακοβά, την οποία και μετονόμασαν. Ο Λάζαρος Λακοβάς, μέχρι το 1859, όταν και πέθανε παρέμεινε στην Ουγγαρία, συνεχίζοντας το εμπόριο. Ο αδερφός του, Δημήτριος Λακοβάς, επέστρεψε στην Ελλάδα, εγκαταστάθηκε στη Χαλκίδα, όπου παντρεύτηκε, και εργάστηκε ως τραπεζίτης μέχρι το 1869, όταν άφησε την τελευταία του πνοή.

⁷² Μυλωνάς Δημήτρης, *Οι Ευεργέτες της Κοζάνης*, ό.π σ.37

⁷³ Γεωργίου Καρατζία, *Ιστορικά Κοζάνης*, Σύνδεσμος Γραμμάτων και Τεχνών, Θεσσαλονίκη 1973, σ.30

⁷⁴ Γεωργίου Καρατζία, *Ιστορικά Κοζάνης*, Σύνδεσμος Γραμμάτων και Τεχνών, Θεσσαλονίκη 1973, σ.17

Και οι δύο, έχοντας αποκτήσει μεγάλη περιουσία, δώρισαν στην γενέτειρά τους σημαντικά ποσά. Από τη μια πλευρά, ο Λάζαρος κληροδότησε πέντε χιλιάδες αργυρά φιορίνια στην πόλη της Κοζάνης για την πληρωμή των δασκάλων της Σχολής της πόλης, και από την άλλη, ο Δημήτριος, χάρισε επτά χιλιάδες δραχμές στη Σχολή της Κοζάνης και δώρισε στη βιβλιοθήκη της πόλης πολλά συγγράμματα και πολύτιμα βιβλία.

Κωνσταντίνος Τακιατζής⁷⁵ (1812-1896)

Ο Κωνσταντίνος Τακιατζής ήταν γιος του Δημητρίου Τακιατζή. Γεννήθηκε το 1812 και σε ηλικία 7 ετών έχασε τον πατέρα του. Τα πρώτα γράμματα τα έμαθε στην Κοζάνη, με δάσκαλο το Νικόλαο Τριανταφυλλίδη. Αργότερα συνέχισε τις σπουδές του στην Αθήνα. Ωστόσο, το εμπόριο και η οικογενειακή επιχείρηση κατάφεραν να τον απορροφήσουν. Παράλληλα με το εμπόριο, ο Κωνσταντίνος ασχολήθηκε με τα κοινοτικά της, πόλης του καθώς τα έτη 1837-1849 διετέλεσε «οσιτάρης» και «ρεφερενδάρης» της κοινότητας. Το έτος 1853 Έφορος των Σχολών της πόλης και το 1874 Πρόεδρος του Φιλολογικού και Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου «Φοινίξ» Πιθανόν, στις αρχές του 1848, παντρεύτηκε την Καστοριανή Αναστασία, κόρη του Παναγιώτη Φυλακτού, και μαζί της απέκτησε τρεις γιους. Κατά την ακμή των δραστηριοτήτων του, 1840-1860, συνδέθηκε με σημαντικές προσωπικότητες των γραμμάτων και του εμπορίου. Επίσης κατέβαλε μεγάλες προσπάθειες για την ίδρυση ενός Μακεδονικού Γυμνασίου στην πόλη της Κοζάνης χωρίς όμως επιτυχία. Ο Κωνσταντίνος προσέφερε φιланθρωπικό έργο το οποίο συμπληρώνεται με τη διαθήκη του: η οποία συντάχθηκε λίγες μέρες πριν το θάνατό του. Κύριο κληρονόμο της διαθήκης άφησε τον ανιψιό του, Κωνσταντίνο Ατλατζή. Ωστόσο, μερίμνησε και για την πόλη της Κοζάνης, κληροδοτώντας οικοπέδα για τη ίδρυση ναού, του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου, καθώς και πεντακόσιες οθωμανικές λίρες για την ανέγερση νεκροταφείου δίπλα απ το ναό του Αγίου Γεωργίου. Λίγο νωρίτερα είχε δωρίσει στην πόλη το μεγαλύτερο τμήμα ενός χωραφιού το οποίο συνόρευε με την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου. Το 1896 άφησε την τελευταία του πνοή και μαζί του χάθηκε και η οικογένεια των Τακιατζήδων, που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην πόλη της Κοζάνης.

Χαρίσιος Μούκας⁷⁶ (1828-1905)

Ο Χαρίσιος Μούκας γεννήθηκε στην Κοζάνη το 1828 και ήταν γιος του Κωνσταντίνου Μούκα. Τα πρώτα γράμματα διδάχθηκε στη Σχολή της Κοζάνης. Έπειτα βρέθηκε στην Σερβία, επιζητώντας εργασία και ενασχόληση με το εμπόριο, στοχεύοντας σε μια καλύτερη ζωή. Εκεί, κατάφερε να προοδεύσει και να αποκτήσει μεγάλη περιουσία. Κατόρθωσε να αναλάβει την τροφοδοσία του σερβικού στρατού, έχοντας κερδίσει την εμπιστοσύνη της Σερβικής Κυβέρνησης. Επιστρέφοντας στην Ελλάδα, εγκαταστάθηκε στη Σιάτιστα αλλά συνέχισε να διατηρεί την τροφοδοσία του σερβικού στρατού. Ο Χ. Μούκας πέθανε το 1905 σε ηλικία 77 χρονών στο Σάμπατς της Σερβίας. Με τη διαθήκη του, η οποία χρονολογείται στις 28 Απριλίου 1897, όρισε γενικό κληρονόμο της περιουσίας τη γυναίκα του Σμίλια και μετά το θάνατό της θα δωρίζονταν σημαντικά ποσά σε διάφορα φιλανθρωπικά και εκπαιδευτικά ιδρύματα της Σερβίας. Επίσης, κληροδότησε χρηματικά ποσά στους συγγενείς

⁷⁵ Μυλωνάς, *Οι ευεργέτες της Κοζάνης*, ό.π

⁷⁶ Μυλωνάς, *Οι ευεργέτες της Κοζάνης*, ό.π

του. Τέλος, φυσικά και δεν θα μπορούσε να ξεχάσει την γενέτειρά του, αφού κληροδότησε στα σχολεία της την ακίνητη περιουσία του αξίας περίπου χιλίων εικοσόφραγκων. Με την πώληση των ακινήτων κτίστηκε το Παρθεναγωγείο της πόλης, όπου σήμερα στεγάζονται το 3ο και 4ο Δημοτικά Σχολεία, τα οποία φέρουν τιμητικά την ονομασία «Δημοτικό Σχολείο Χαρίσιος Μούκας»

Παύλος Χαρίσης⁷⁷ (1830-1902)

Ο Παύλος Χαρίσης γεννήθηκε γύρω στο 1830 στην Βουδαπέστη όπου και φοίτησε σε σχολείο εκεί. Ήταν γιός του Κωνσταντίνου Χαρίση, μεγαλέμπορου στην Ουγγαρία με μεγάλη περιουσία. Ο Κωνσταντίνος Χαρίσης απέκτησε, και άλλους τρεις γιους, τον Αλέξανδρο, τον Ιωάννη και το Γεώργιο Όλοι οι αδερφοί παρέμειναν στην Ουγγαρία και διακρίνονταν για την παιδεία, την ευγένεια και τον πλούτο τους, Ο Αλέξανδρος αναδείχθηκε σε βασιλικό πρόξενο της Ελλάδας στην Ουγγαρία και πέθανε το 1887 σε ηλικία 69 χρονών. Ο Ιωάννης, διδάκτορας της ιατρικής επιστήμης, και ο Γεώργιος, δικαστικός, θεωρούνταν από τα σημαντικότερα μέλη της ανώτερης τάξης στη Βουδαπέστη και είχε κλίση στην εκμάθηση ξένων γλωσσών. Σταδιακά ανέλαβε τη διοίκηση των επιχειρήσεων του πατέρα του. Παντρεύτηκε την Ελληνίδα Σοφία, του γένους Σωτηριάδη, απέκτησε μαζί της δύο γιους, τον Αλέξανδρο και τον Ιωάννη, και είχε μια ήρεμη και ήσυχη ζωή. Το 1869 επισκέφτηκε για πρώτη φορά το γενέθλιο τόπο των γονιών του, οι οποίοι τον ανέθρεψαν, μεταδίδοντας την αγάπη τους για την Κοζάνη. Κατά τη διαμονή του στην Κοζάνη επισκέφτηκε το πατρικό σπίτι, φιλοξενήθηκε από τον Κωνσταντίνο Τακιατζή, τον οποίο είχε γνωρίσει στη Βιέννη και είχε δημιουργηθεί μεταξύ τους στενή φιλία, και πρόσφερε χρήματα για τη δημιουργία κάποιων έργων. Ο Παύλος βλέποντας την κατάσταση που επικρατούσε στην Κοζάνη, τις δυσκολίες και την φτώχεια έδρασε αμέσως με πρώτη ενέργεια τη διενέργεια εράνου στους ομογενείς της Αυστρίας για την ενίσχυση των οικονομικών της Σχολής στην Κοζάνη. Ωστόσο, μια ασθένειά του και η έναρξη του Γαλλογερμανικού πολέμου την περίοδο εκείνη διέκοψαν τη δράση του για ενίσχυση της Κοζάνης. Εξακολούθησε βέβαια να σκέφτεται τρόπους ευεργεσίας της πατρίδας με μεγάλα έργα. Μετά το θάνατο του αδερφού του Αλέξανδρου, ανέλαβε ο ίδιος τη διεύθυνση του Ελληνικού Προξενείου στη Βουδαπέστη και ανταποκρίθηκε με τον καλύτερο τρόπο. Το 1896 με επιστολή του στο Μητροπολίτη Κοζάνης του ανακοίνωσε τα μεγαλεπήβολα σχέδιά του, τα οποία δεν ήταν άλλα από την εξασφάλιση της σπουδάζουσας νεολαίας της Κοζάνης. Δυστυχώς, ο θάνατος το 1902 διέκοψε πλέον οριστικά τις επιδιώξεις του Παύλου Χαρίση. Όμως, με τη διαθήκη του (16 Μαρτίου 1900) είχε ορίσει να δημιουργηθούν τα Χαρίσεια Κληροδοτήματα μετά το θάνατο της γυναίκας του Σοφίας, η οποία είχε την επικαρπία της περιουσίας του. Από τους τόκους των κεφαλαίων άφησε 1/4 στην ελληνική κοινότητα της Βουδαπέστης, 1/4 στην Ελληνική Κυβέρνηση και τα υπόλοιπα 2/4 στην πατρίδα του Κοζάνη. Η διαθήκη του αμφισβητήθηκε από τη γυναίκα του Σοφία και από την Ουγγρική Κυβέρνηση. Στο τέλος επήλθε συμφωνία μεταξύ των αντιμαχόμενων μερών. Με δαπάνες του Χαρίσειου Κληροδοτήματος ιδρύθηκε στην Κοζάνη η Γεωργική Σχολή, όπου φοίτησαν παιδιά Κοζανιτών αγροτών, ενώ παράλληλα χορηγούνταν υποτροφία σε τέσσερις νέους, δύο από την Κοζάνη και δύο από τη Βουδαπέστη, οι πρώτοι από τους οποίους έπρεπε να

⁷⁷ Μυλωνάς, *Οι ευεργέτες της Κοζάνης*, ό.π

σπουδάζουν Γεωπονία στη Βουδαπέστη και οι δεύτεροι Θεολογία στην Αθήνα. Με το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου το 1945 και την αλλαγή του καθεστώτος στην Ουγγαρία με την επικράτηση των κομμουνιστών, διμεμήθηκε η περιουσία του Κληροδοτήματος, δόθηκαν κάποιες αποζημιώσεις στο Κληροδοτήμα της Κοζάνης και με τον τρόπο αυτό έληξε άδοξα η μεγάλη προσφορά του Παύλου Χαρίση στην Κοζάνη.

Αδερφοί Βαλταδώραι⁷⁸:

Λάμπρος (1838-1896) και Βασίλειος (1849-1904)

Οι αδερφοί Λάμπρος και Βασίλειος Βαλταδώραι γεννήθηκαν στην Κοζάνη από το Νικόλαο Βαλταδώρα και την Αικατερίνη Παπασακελλίων, οι οποίοι είχαν άλλα πέντε παιδιά με μεγαλύτερο τον Λάμπρο, ο οποίος γεννήθηκε στις 7 Φεβρουαρίου 1838. Φοίτησε στη Σχολή της Κοζάνης και είχε δάσκαλο το Νικόλαο Τριανταφυλλίδη. Μετά το τέλος των σπουδών, αναχώρησε για το Μοναστήρι, όπου εργάστηκε σε ένα εμπορικό κατάστημα για μερικά χρόνια. Το εμπορικό του δαιμόνιο τον οδήγησε στο Βουκουρέστι, όπου ίδρυσε ένα ζαχαροπλαστείο. Εργαζόμενος σκληρά, επέκτεινε σταδιακά την επιχείρησή του και προσκάλεσε τους μικρότερους αδερφούς του, Κωνσταντίνο και Βασίλειο. Ο πλούτος και η μεγάλη περιουσία δεν άργησαν να έρθουν. Παρά την αφοσίωση προς την εργασία του, δεν λησμόνησε ποτέ το γενέθλιο τόπο του. Άφησε την τελευταία του πνοή στο Βουκουρέστι το 1896. Η κρυφή του επιθυμία να ευεργετήσει την γενέτειρά του, τον ώθησε να συντάξει τη διαθήκη του από το 1894, καθώς μια αρρώστια τον βασάνιζε από καιρό και διαισθανόταν το θάνατο. Στη διαθήκη όριζε τους αδερφούς του γενικούς εκτελεστές της επιθυμίας του, που δεν ήταν άλλη από την κατασκευή του σχολικού κτιρίου στην Κοζάνη. Για το λόγο αυτό άφηνε το ποσό των δέκα χιλιάδων λεί, τα οποία ισοδυναμούσαν με πεντακόσια τουρκικά εικασόφραγκα. Με τη μεγάλη αυτή δωρεά του Λάμπρου Βαλταδώρα ξεκίνησε η προσπάθεια για την κατασκευή του Βαλταδώραιου σχολείου στην Κοζάνη.

Ο Βασίλειος Βαλταδώρας γεννήθηκε και αυτός στην Κοζάνη το 1849. Παρακολούθησε μαθήματα στη σχολή της Κοζάνης και έπειτα πήγε στο Βουκουρέστι δίπλα στον αδελφό του. Να εργαστεί μαζί του στην επιχείρηση που είχε στήσει. Μετά το θάνατο του Λάμπρου ανέλαβε τη διοίκηση της επιχείρησης, την οποία κατάφερε να επεκτείνει στη Βλαχία και να αποκτήσει σημαντική περιουσία. Οι γνώσεις του για την πρόοδο της Κοζάνης διήγειραν τη φαντασία του και, πολύ περισσότερο, τον οδήγησαν το 1895 στην Κοζάνη ώστε να συνεισφέρει στην πόλη του. Το 1897 μετέβη στο Άγιο Όρος, όπου συνάντησε το Μητροπολίτη Κοζάνης, ο οποίος βρισκόταν εκεί ως Έξαρχος του Πατριαρχείου, και συζήτησαν τα σχέδια της ανέγερσης γυμνασίου. Μετά από λίγους μήνες επέστρεψε στην Κοζάνη και συνεργάστηκε με την κοινότητα για την κατασκευή του κτηρίου. Παράλληλα, ο Μητροπολίτης Κοζάνης κατέθεσε αίτηση στο Σουλτάνο για να εγκριθεί η κατασκευή του σχολείου. Ωστόσο ο λαός της Κοζάνης δεν έμεινε άπραγος αλλά συνέστησε την επιτροπή ανέγερσης του γυμνασίου. Εκδόθηκε τελικά στις 2 Μαρτίου το 1899 σουλτανικό φερμάνι για την κατασκευή του σχολείου. Αμέσως μετά ο Βασίλειος Βαλταδώρας και οι αδερφοί του δώρισαν το πατρικό τους για την κατασκευή του σχολείου εκεί. Στο σχολείο προστέθηκαν άλλα 114 τετραγωνικά δωρεά του Παπακωνσταντίνου, και του Μανόλη Βούβλια. Οι

⁷⁸ Μυλωνάς, *Οι ευεργέτες της Κοζάνης*

Γεώργιος Καράτζιας, *Ιστορικά Κοζάνης*, Σύνδεσμος Γραμμάτων και Τεχνών, Θεσσαλονίκη 1973

εργασίες ξεκίνησαν στις 07.06.1899 και έξι μήνες προχώρησαν με εντατικούς ρυθμούς. Το Δεκέμβριο του 1889 όμως ο μητροπολίτης Κωστάντιος ζήτησε βοήθεια από ομογενείς Κοζανίτες για χρηματική βοήθεια ενώ παράλληλα έστειλε επιστολή στον Βασίλειο για την κατάσταση. Ο Βασίλειος δυσαρεστήθηκε με την κατάσταση και απάντησε πως θα έδινε και το υπόλοιπο ποσό για την ανέγερση του κτιρίου. Στις 30.01.1901 έγιναν τα εγκαίνια του νέου σχολείου, ενώ την ίδια μέρα αναγνωρίστηκε ως ισότιμο με τα Γυμνάσια της ελεύθερης Ελλάδας, με διάταγμα. Για την καλή και την συντήρησή του στο μέλλον, ο Βασίλειος Βαλταδώρος προχώρησε ακόμη σε μία μεγάλη δωρεά. Παρέδωσε εκατό ομολογίες του Ελληνικού δανείου το 1881 στον Έλληνα πρέσβη στο Βουκουρέστι, με σκοπό να τις καταθέσει στην Εθνική Τράπεζα στην Αθήνα.

Αδερφοί Εμμανουήλ και Κωνσταντίνος Τυφόξυλος⁷⁹ (2ο μισό 19ου αιώνα)

Οι αδερφοί Εμμανουήλ και Κωνσταντίνος Τυφόξυλος κατάγονταν από την Κοζάνη όπου και σπούδασαν στη σχολή της. Ο πατέρας τους ονομαζόταν Γεώργιος. Τελειώνοντας τη σχολή αναχώρησαν για το εξωτερικό, συγκεκριμένα για τη Βιέννη για μια καλύτερη ζωή. Ο Εμμανουήλ Τυφόξυλος σπούδασε ιατρική, χωρίς ωστόσο να ασκήσει ποτέ το επάγγελμα του γιατρού. Αντίστοιχα και ο αδερφός του Κωνσταντίνος παρακολούθησε για τρία χρόνια μαθήματα στο Πολυτεχνείο της Βιέννης. Παρά τις σπουδές τους, και οι δύο απορροφήθηκαν από το εμπόριο, και στην αρχή ίδρυσαν φωτογραφείο, στη συνέχεια ξενοδοχείο και, στο τέλος, μεγάλο καφενείο και λέσχη σε μια από τις κεντρικές οδούς της Βιέννης, αναπτύσσοντας έτσι μια μεγάλη περιουσία. Ο Εμμανουήλ Τυφόξυλος επέστρεψε στην Κοζάνη το 1875 και ασχολήθηκε πολύ με την σχολή και την φροντίδα για την καλή λειτουργία της. Έμεινε λίγο στην Κοζάνη όπου και παντρεύτηκε και με τα έσοδα από τις επιχειρήσεις βοήθησε τους ομογενείς του στις σπουδές τους. Άφησε την τελευταία πνοή του στη Βιέννη στις 16 Δεκεμβρίου 1912. Ο αδερφός του, Κωνσταντίνος, παρέμεινε μέχρι το 1903 στη Βιέννη. Προβλέποντας την εξέλιξη και ανάπτυξη της Θεσσαλονίκης σε εμπορικό σταθμό των Βαλκανίων, εγκαταστάθηκε εκεί και έκανε επενδύσεις. Ίδρυσε το ξενοδοχείο «Όλυμπος Παλλάς», το οποίο ακολουθώντας τα Ευρωπαϊκά πρότυπα είχε ένα διαφορετικό στυλ στη Θεσσαλονίκη. Δεν ξέχασε ποτέ την ομογένεια στη Βιέννη και φυσικά δειλίσμησησε ούτε τη γενέτειρά του. Έπειτα από μια επίσκεψη στην Κοζάνη έδωσε εντολή για την κατασκευή μιας μαρμάρινης κρήνης στο Γυμνάσιο της Κοζάνης, ενώ προσέφερε και τα χρήματα για τη μεταφορά του νερού μέχρι εκεί. Ο Κωνσταντίνος είχε ξαφνικό θάνατο τον Σεπτέμβριο του 1907. Η μεγάλη τους όμως προσφορά στην Κοζάνη αφορά στη δωρεά επτακοσίων χρυσών φράγκων στον Άγιο Νικόλαο και άλλων επτακοσίων στο Γυμνάσιο της πόλης.

⁷⁹ Μυλωνάς Δημήτρης, *Οι Ευεργέτες της Κοζάνης*, εκδ. Ι.Π.Α.Δ.Μ, Κοζάνη 2008

Άλλοι ευεργέτες της εποχής:

Γεώργιος Σακελλάριος (1767–1838). Λογοτέχνης, ιστοριογράφος και γιατρός.

Νικόλαος Κασομούλης⁸⁰ (1795–1871)

Συγγραφέας, μέλος της Φιλικής Εταιρείας, ηγέτης της εξέγερσης στη Μακεδονία. Τιμήθηκε με αξιώματα από το ελληνικό κράτος. Καταγόταν από ιστορική οικογένεια του Πισοδερίου Φλώρινας. Γεννήθηκε στο Πισοδερι Φλώρινας ή στη Σιάτιστα Κοζάνης. Πέρασε τα παιδικά του χρόνια στη Σιάτιστα, όπου είχε μετοικήσει η οικογένειά του, λόγω της εμπορικής δραστηριότητας του πατέρα του, Κωνσταντίνου. Σε νεαρή ηλικία εγκαταστάθηκε στις Σέρρες για να επεκτείνει την οικογενειακή επιχείρηση. Εκεί μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία, μαζί με τα μεγαλύτερα αδέρφια του Γεώργιο, Δημήτριο και Ιωάννη. Κατά την Ελληνική επανάσταση του 1821, συμμετείχε στις επιχειρήσεις του Ολύμπου και της Χαλκιδικής, όπου συνεργάστηκε με τον οπλαρχηγό Διαμαντή Νικολάου. Ο πατέρας του, που είχε μετεγκατασταθεί εν τω μεταξύ στη Νάουσα, σκοτώθηκε το 1822 κατά την καταστροφή της Νάουσας από τους Τούρκους. Μετά την αποτυχία στη Μακεδονία, μετέβη στη Θεσσαλία με σώμα Σιατιστινών, και συνεργάστηκε με τους οπλαρχηγούς Νικόλαο Στουρνάρη και Γεώργιο Καραϊσκάκη. Το 1826 βρίσκεται μεταξύ των πολιορκημένων στο Μεσολόγγι, μαζί με τους αδερφούς του, Δημήτριο και Γεώργιο. Συνέταξε την απόφαση της εξόδου καθ' υπαγόρευση του Επισκόπου Ρωγών Ιωσήφ, και επιφορτίστηκε με την αποστολή να συντονίσει τις ενέργειες όλων των τμημάτων, ώστε να επιτύχει η Έξοδος. Κατά την έξοδο τραυματίστηκε θανάσιμα ο αδερφός του, Δημήτριος. Με τη δημιουργία του ελληνικού κράτους κατέλαβε διάφορα στρατιωτικά αξιώματα, τόσο επί Καποδίστρια, όσο και επί Όθωνα. Συμμετείχε στην καταστολή των εξεγέρσεων του 1836, όπου σκοτώθηκε ο αδερφός του, Γεώργιος, που υπηρετούσε ως ανθυπολοχαγός. Τελικά εξελίχθηκε μέχρι το βαθμό του συνταγματάρχη της Βασιλικής Φάλαγγας, που όμως έμεινε στην ιστορία ως στρατηγός. Σε μεγάλη ηλικία εγκαταστάθηκε στη Στυλίδα Φθιώτιδας.

Χαρίσιος Μεγδάνης (1768–1823)

Γεννήθηκε στην Κοζάνη το 1768. Οι ρίζες των μακρινών προγόνων του φτάνουν μέχρι το Βυζάντιο. Οι πρόγονοί του ήταν οπλαρχηγοί στην περιοχή των Σερβίων. Οι γονείς του κατάγονταν από το Ράχοβο Σερβίων. Τα πρώτα του γράμματα τα έμαθε στη Σχολή της Κοζάνης. Από τον Αμφιλοχία Παρασκευά «άκουσε» Λογική, Ηθική και όλα τα μαθήματα που δίδασκε αυτός. Φοίτησε επίσης για δύο χρόνια στη Σχολή Λειβαδίου την οποία διεύθυνε ο Διονύσιος παρακολούθησε Ρητορική, Φιλοσοφία και Μαθηματικά. Στην Κοζάνη παντρεύτηκε την κόρη του πλούσιου εμπόρου Γ. Κόνδη. Για ν' αποφύγει την ιεροσύνη, προς την οποία τον πίεζαν οι τοπικοί άρχοντες, καθώς του ήταν όχι και τόσο κοντά στα πνευματικά του ενδιαφέροντα, έφυγε για την Πέστη της Ουγγαρίας, όπου έμεινε τρία χρόνια, δάσκαλος στην εκεί ομογένεια. Είχε οξύτατο μυαλό, επιμελής, εύγλωττος, ευλαβής και άριστος στα εκκλησιαστικά. Από το 1794 εμφανίζεται ιερέυς με ελάχιστες όμως

⁸⁰ Καρατζίας, ό.π. σ. 26-28

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9D%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CE%BB%CE%B1%CE%BF%CF%82_%CE%9A%CE%B1%CF%83%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%B7%CF%82

παρουσίες στην εκκλησία όσο για να κοινωνεί των Αχράντων Μυστηρίων. Συνέβαλε στο να ιδρυθεί νέο οίκημα για τη Σχολή της Κοζάνης όπου και δίδαξε Κατήχηση, Ζωολογία, Χημεία, Ρητορική, Φυσική. Δίδασκε επίσης κατ' οίκον ιερά μαθήματα και ρητορική. Στη διδασκαλία του ήταν οπαδός της Σωκρατικής μεθόδου γι' αυτό και έκανε μαθήματα στην αγορά, στους περιπάτους, στην εξοχή και παντού όπου βρισκόταν και το επέτρεπαν οι συνθήκες. Στην εμφύλια τοπική διαμάχη μεταξύ Ρούση Κοντορούση και Γ. Αυλιώτη έχασε τα περιουσιακά του στοιχεία και για να επιβιώσει ασκούσε το επάγγελμα του διορθωτή ρολογιών το οποίο είχε μάθει στην Πέστη. Από του γιατρού Σακελλάριο και Περδικάρη διδάχτηκε ιατρική μελετώντας ταυτόχρονα τα συγγράμματα του Ιπποκράτη, Γαληνού, Τραλλιανού, Διοσκουρίδη και την παθολογία του Ουφελάνδρου. Μυήθηκε στη Φιλική Εταιρία από τον Δημήτριο Τακιατζή. Πέθανε το 1823 από φόβο, όπως μνημονεύει στην Ιστορία της Κοζάνης ο Π. Λιούφης. Προσκληθήκε στα Σέρβια σαν γιατρός από κάποιο μπέη για να τον θεραπεύσει. Εκεί διαπίστωσε την ανίατη ασθένεια από την οποία έπασχε αυτός και έπαθε αποπληξία από το φόβο του με τις απειλές του άρρωστου Τούρκου, ότι θα του κόψει το κεφάλι αν δεν τον θεραπεύσει

Γεώργιος Ρουσιάδης⁸¹ (1783–1854).

Έμπορος, συγγραφέας και καθηγητής των ελληνικών στην ακαδημία της Βιέννης.

Μιχαήλ Περδικάρης⁸² (1766–1828).

Γιατρός και συγγραφέας, γνωστός για την κριτική που ασκούσε στην κοινωνία της εποχής του.

Κωνσταντίνος Μαμάτσιος⁸³: 19ος- 20ος

4.4 Η εξέλιξη έως σήμερα (1800 – 2017)

Ταυτόχρονα με την άνθιση και την οικονομική, πολιτιστική και κοινωνική ανάπτυξη επιχωριάζουν και μεγάλες συγκρούσεις κυρίως ανάμεσα σε μέλη πλούσιων οικογενειών, όπως και επιδρομές και επιδημίες. Οι κοζανίτες φαίνεται πως ενδιαφέρονταν περισσότερο για τα προσωπικά τους οφέλη παρά για το κοινό καλό. Δεν είναι τυχαίο βέβαια, πως μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου, το 1878, ουδεμία ντουφεκιά δεν έπεσε. Ενώ, και το 1912, έτος ενσωμάτωσης της περιοχής στο ελληνικό κράτος, δεν έγινε αυτή με τα όπλα και δεν γνωρίζουμε αν οι ντόπια εξουσία είδε με καλό μάτι αυτή την έκβαση. Λίγα χρόνια μετά, την περίοδο της Γαλλικής Κατοχής, στην πόλη εγκαθίστανται στρατιώτες του Γαλλικού Στρατού, κυρίως ποικιλόχρωμα αποικιακά στρατεύματα⁸⁴. Και τότε όμως η τοπική εξουσία συμβιβάστηκε με τον ευρωπαϊό κατακτητή.* Για την περίοδο της Κατοχής και του Εμφυλίου, βρίσκει κανείς ελάχιστα ονόματα Κοζανιτών ανταρτών που βγήκαν στην

⁸¹ Καράτζιας, *Ιστορικά Κοζάνης*, ό.π., σ. 13

⁸² Καράτζιας, *Ιστορικά Κοζάνης*, ό.π., σ. 15

⁸³ Καράτζιας ό.π. σ. 34

⁸⁴ Παναγιώτης Λιούφης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ό.π., σ. 67, 75, 78, 106-107.

ύπαιθρο. Αντίδραση υπήρξε από του Κοζανίτες, κυρίως για τον ερχομό προσφύγων στα τέλη του 1920, μέσω όμως και πάλι της πολιτικής ελίτ. Ο τόπος εγκατάστασής τους νοτιοανατολικά του κέντρου, μοιάζει απομακρυσμένος, πέρα κι από την ήδη απομακρυσμένη και κοινωνικά αποκομμένη συνοικία Γιούφτ'κα. Σε έδαφος κατωφερές. Η υποδοχή τους απ' τους κατοίκους της πόλης φαίνεται πως ήταν ειλικρινά φιλική, αφού οι κοζανίτες προετοιμάζονταν γι' αυτό ήδη από το καλοκαίρι του '22, μέσω εράνων που διοργανώνουν. Στις 23.07.1924 όμως, που συνεδριάζουν οι επαγγελματικές τάξεις της πόλης, γνωστός φαρμακοποιός της Κοζάνης αντιδρά στην εγκατάσταση προσφύγων στην πόλη, προτάσσοντας ακόμη και την ανάγκη για ένοπλο συλλαλητήριο, αν χρειαστεί. Παρ' όλη την φιλική διάθεση των ντόπιων κατοίκων της πόλης, η αφομοίωσή τους αποδεικνύεται δύσκολη υπόθεση. Σήμερα φυσικά όλα αυτά έχουν εξαλειφθεί, αφού και οι ίδιοι φαίνεται να έχουν αποκτήσει κοζανίτικη ταυτότητα και να έχουν αφομοιωθεί πλήρως με τον λοιπό πληθυσμό, ενώ και το μέρος εγκατάστασής τους δεν αποτελεί πλέον ξεχωριστό οικισμό. Δε συνέβη πάντως το ίδιο με τους προσφυγικής καταγωγής κατοίκους που μετεγκαταστάθηκαν στην πόλη τις τελευταίες δεκαετίες, οι οποίοι κράτησαν τα έθιμα και τον πολιτισμό τους. Η σημερινή Κοζάνη μοιάζει πλέον πλήρως αποδιοργανωμένη. Το κοζανίτικο εμπορικό δαιμόνιο της Οθωμανικής εποχής έχει πλήρως χαθεί, αφού αυτό που δεν είχαν καταφέρει οι Εβραίοι προ αιώνων, το κατάφεραν οι προσφυγικής καταγωγής κάτοικοι της περιοχής. Ενώ και η ανθρωποραγία νέων επιστημόνων από την πόλη, κάνει το μέλλον αβέβαιο. Ο σημερινός κοζανίτης δε φαίνεται να διαφέρει και πολύ από αυτόν των προηγούμενων δεκαετιών, αφού αντί να επιλύσει τα πραγματικά του προβλήματα, αρέσκεται μέχρι και σήμερα να κορυβαντιά για την μη μόνιμη εγκατάσταση μουσουλμάνων στην πόλη του, κι άλλα τινά⁸⁵.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Ο Λασσάνης

5.1 Λίγα πράγματα για τη ζωή του.

Ο Γεώργιος Λασσάνης γεννήθηκε τον Σεπτέμβριο του 1793 στην Κοζάνη. Το επώνυμο της οικογένειας του ήταν «Λάτσκος» το οποίο και μεταβλήθηκε από τον ίδιο τον Λασσάνη όταν μετέβη στην Οδησό. Ο πατέρας του Ιωάννης (πλούσιος έμπορος), ασκούσε στη Βιέννη το επάγγελμα του εμπόρου σάπωνος και γι αυτό ονομαζόταν και «Σαπουντζής». Σκοτώθηκε όταν ο Λασσάνης ήταν πολύ μικρός και η μητέρα του Αικατερίνη αφού χήρεψε οδηγήθηκε στο χαρέμι του Αλή Πασά. Τότε, ο αδερφός της ενδιαφερόμενος για το μέλλον της την παντρεύει με τον Ιωάννη Λάσκο, ο οποίος τους παίρνει μακριά από την Κοζάνη και έτσι λοιπόν ο Λασσάνης καταλήγει γύρω στα 20 του χρόνια μακριά στην Βουδαπέστη όπου θα

⁸⁵ Θανάσης Καλλιανιώτης, *Μεσοπόλεμος, κατοχή και εμφύλιος στην περιοχή Κοζάνης*, στο Χαρίτων Καρανάσιος, κ.ά. (επιμ.), *Κοζάνη 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. έκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014, σ. 468-469. 231

εργασθεί και θα αρραβωνιαστεί την κόρη του Νικόλαου Τακιατζή⁸⁶. Η μητέρα παρόλο που δεν γνώριζε γράμματα, διηγούνταν στον γιό της τον θρύλο του Μαρμαρωμένου βασιλιά, τα ηρωικά κατορθώματα των προγόνων και τους αγώνες του αδελφού της Πρασινονικόλα. Έτσι λοιπόν ο Λασσάνης επηρεασμένος από αυτά αλλά και το κλίμα που επικρατούσε τότε στην Κοζάνη και την περιοχή της, ένα κλίμα που φλέγονταν από προεπαναστατικό πυρετό και που παράλληλα ο Αλής των Ιωαννίνων επιθυμούσε να επεκτείνει τα όρια της σατραπείας του σε όλη την Δυτική Μακεδονία, επιθυμούσε όταν μεγαλώσει να ανδρωθεί. Να ορμήσει στα όρη και τα βουνά και να πολεμήσει τον τύραννο⁸⁷.

5.2 Οι Σπουδές του

Τα πρώτα γράμματα ο Λασσάνης τα έμαθε στην σχολή της Κοζάνης, την Στοά. Η σχολή αυτή, παρά των διενέξεων μεταξύ του Ρούση Κοντορούση και του Γεωργίου Αυλιώτου, συνέχισε να λειτουργεί αποτελεσματικά και να παρέχει μόρφωση και να λειτουργεί ως φάρος της ανώτερης παιδείας⁸⁸. Μετά την περάτωση των σπουδών του παντρεύτηκε όπως είπαμε την κόρη του Νικολάου Τακιατζή και χωρίς να προλάβει να χαρεί τον γάμο του αναχώρησε για την Βουδαπέστη, στον πεθερό του, διότι ο τύραννος των Ιωαννίνων καταδίωξε την οικογένεια του. Εκεί ο Λασσάνης εργάστηκε σκληρά δίπλα στον πεθερό του, σύντομα όμως κατάλαβε πως η κλίση του ήταν άλλη αφού διακατέχοντο από πνευματικές ανησυχίες και αισθάνεται την ανάγκη να γίνει οικείος του πανεπιστημιακού χώρου. Έτσι το 1813 αναχωρεί για την Λειψία, όπου αποτελεί το κέντρο των πανεπιστημιακών σχολών και της μόρφωσης και με την οικονομική βοήθεια του πεθερού του φοιτά εκεί τέσσερα χρόνια παρακολουθώντας τα μαθήματα της Ιατρικής και Φιλολογίας. Το 1817 ο Λασσάνης, αναχωρεί για την Μόσχα αλλά και άλλες Ρωσικές πόλεις και κατά την παραμονή του στη Ρωσική πρωτεύουσα μυείται στη Φιλική εταιρία, μάλλον Μάρτιο του 1818. Επίσης, γίνεται διδάκτορας της Φιλολογίας και των ξένων γλωσσών, αφού γνώριζε Γαλλικά, Γερμανικά και Ρώσικα. Η μεγάλη ευφυΐα του, ο ανήσυχος χαρακτήρας του και η ευστροφία του τον ανέδειξαν πολύ νωρίς πνευματική προσωπικότητα, ικανή να αναλάβει ηγετικό ρόλο στον χώρο του ελληνισμού⁸⁹.

5.3 Λασσάνης και Φιλική Εταιρία

⁸⁶ Μπατάνη, Μαρία (επιμ.) (2008), *Γεώργιος Λασσάνης (1793-1870)*, έκδ. ΔΗΠΕΘΕ Κοζάνης, Κοζάνη 2008, σ. 2

⁸⁷ Λαζάρου Αθ. Παπαϊωάννου, *Γεώργιος Λασσάνης Ο φιλικός- Ο πολεμιστής - Ο λόγιος*, Θεσσαλονίκη 1973,σ.9 -15

⁸⁸ Νομαρχία Κοζάνης, *Γνωριμία με το Ν. Κοζάνης*, Κοζάνη 1970, σ 37.

⁸⁹ Λαζάρου Αθ. Παπαϊωάννου, *Γεώργιος Λασσάνης Ο φιλικός - Ο πολεμιστής - Ο λόγιος*, Θεσσαλονίκη 1973,σ.16-17

Ένα πρόβλημα το οποίο βασάνισε αυτούς που ασχολήθηκαν με τη ζωή και το έργο του Λασσάνη είναι τότε, πώς και από ποιόν μνηθήκε στην φιλική εταιρία. Πληροφορίες που υπάρχουν θέλουν τον Λασσάνη πολύ σημαντικό μέλος της Φιλικής εταιρίας και βασικό δημιουργό του παραρτήματος της εταιρίας στην Οδησσό, συμμετέχοντας τόσο σε συσκέψεις στην Οδησσό (1818) όσο και στο Κίεβο με σκοπό την καλύτερη οργάνωση του Αγώνα. Σύμφωνα με πηγές ο Λασσάνης μνηθήκε στην εταιρία ,όπως καταγράφουν και οι κατάλογοί της, στις 31 Μαρτίου 1818. Το πιο πιθανό συμπέρασμα στο οποίο μπορούμε να καταλήξουμε όμως, διαβάζοντας πληθώρα πληροφοριών είναι πως ο Λασσάνης εντάχθηκε στην φιλική εταιρία το 1817, στο Ιάσιο από τον Νικόλαο Γαλάτη, αυτόν που αργότερα εκτελέστηκε ως προδότης από τους ίδιους τους Φιλικούς. Η τελειοποίηση όμως της μνήσεώς του και η οριστική ένταξη έγινε το Μάρτιο του 1818 στην Μόσχα από τον Ηπειρώτη έμπορο και δραστήριο Φιλικό τον Κωνσταντίνο Πεντεδέκα⁹⁰. Στις 12 Μαΐου είχε στείλει επιστολή στον Αλέξανδρο Υψηλάντη τον οποίο προσκαλεί να επισκεφθεί την πόλη. Η επιστολή αυτή γίνεται η αρχή μιας σημαντικής φιλίας ενώ παράλληλα ο Λασσάνης γίνεται σύμβουλος και γραμματέας του ηγεμόνα χωρίς να λείπει στιγμή από δίπλα του. Στα τέλη του έτους σχεδιάζει να κατέβει στην Μακεδονία με σκοπό να διαδώσει τις ιδέες της φιλικής εταιρίας. Την 1η Οκτωβρίου 1820 συνοδεύει τον Υψηλάντη στο Ισραήλ της Βεσσαραβίας όπου πραγματοποιείται σύσκεψη όλων των φιλικών, ανάμεσα στους οποίους ήταν ο Ξάνθος, ο Ρήγας, ο Περραιβός⁹¹ κ.α. Η σύσκεψη έγινε στο σπίτι του Υψηλάντη και στην οποία κρίθηκε η απόφαση της αναβολής της έναρξης της επανάστασης που ήταν προγραμματισμένη να γίνει τον Νοέμβριο διότι πίστευαν πως έπρεπε να δοθεί μεγαλύτερη βαρύτητα στην προπαρασκευή της στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες. Στην Οδησσό ο Λασσάνης εμφανίστηκε ως διδάσκαλος.

Σημαντικό είναι, πως ο Λασσάνης μαζί με τον Αντώνιο Τσουνή και τον Ιωάννη Αμβροσίου, ήταν οι πρωτεργάτες του παραρτήματος της φιλικής εταιρίας στην Οδησσό. Με την δραστηριότητά τους δημιούργησαν μια ομάδα νέων και ορμητικών ανθρώπων, στους οποίους ο Υψηλάντης αποκάλυψε μέρος από τα σχέδιά του. Όμως η ομάδα αυτή ήρθε γρήγορα σε διαμάχη και σειρά αντιπαραθέσεων με τα παλιά μέλη της Οδησσού όσο και με το κέντρο της Κωνσταντινούπολης, όπου είχε ήδη μεταφερθεί η αρχή της Φιλικής Εταιρίας. Οι πρώτοι ένιωθαν αντιπάθεια και περιφρόνηση προς τους ιδρυτές της εταιρίας και τα παλιά στελέχη, και αυτό φαίνεται και στα γραπτά του Λασσάνη. Τους χαρακτήριζαν συντηρητικούς και διστακτικούς, ενώ οι ίδιοι παρορμητικοί και ενθουσιώδης πίστευαν πως έπρεπε να ξεκινήσει η δράση, διότι είχε φτάσει η ώρα της να αποτινάξει το έθνος τον Τουρκικό ζυγό. Παρά όμως την διάσταση των δύο αυτών μερίδων, δεν διασπάστηκε η οργάνωση, αφού οι διενέξεις περιορίστηκαν μετά την ανακήρυξη του Υψηλάντη ως Αρχηγού της Φιλικής Εταιρίας στις 12 Απριλίου 1820. Ο Λασσάνης εφόσον είχε αναπτύξει άριστες φιλικές σχέσεις με τον Υψηλάντη, τον ακολουθεί στο Ισμαήλι και το Κισνόβιο της Βεσσαραβίας και φαίνεται ότι πρόκειται να έρθει και στην Ελλάδα ως απεσταλμένος του Αρχηγού για να προετοιμάσει την εξέγερση στην Μακεδονία. Το σοβαρότερο έργο που είχε

⁹⁰ Λαζάρου Αθ. Παπαϊωάννου ,ό.π, σ. 22-24

⁹¹ ΔΗΠΕΘΕ ΚΟΖΑΝΗΣ - ΙΝ. Β. Α ΚΟΒΕΝΤΑΡΕΙΟΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΟΖΑΝΗΣ, Γεώργιος Λασσάνης (1793-1870), Κοζάνη 2008,σ. 7

να αντιμετωπίσει η εταιρεία ήταν η προετοιμασία της εξεγέρσεως στις παραδουνάβιες περιοχές και το σοβαρότατο αυτό έργο το ανέθεσε ο Υψηλάντης στον Λασσάνη. Αποστολή του ήταν να έλθει σε σχετικές συνεννοήσεις με τον ηγεμόνα της Μολδαβίας, Μιχαήλ Σούτσο και να οργανώσει τις εκεί ένοπλες δυνάμεις. Όλα κύλισαν όπως έπρεπε και παρά τις αντιξοότητες που φάνηκαν στην αλληλογραφία του Λασσάνη, του Σούτσου και του Υψηλάντη, κατάφερε να καταλήξει αισίως και όπως έπρεπε η αποστολή, πετυχαίνοντας συμφωνία με τον Σούτσο όσο και αδελφοποίηση των καπεταναίων.(10 καπετανάτα στον αριθμό). Καταλήγοντας πρέπει να πούμε πως ο Λασσάνης έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στη στρατιωτική προπαρασκευή του κινήματος της Μολδαβοβλαχίας.

5.4 Ο Λασσάνης στην επανάσταση⁹²

Στις αρχές Φλεβάρη ο Λασσάνης επέστρεψε στο Κισνόβι και αμέσως μετά την ενημέρωση του στρατηγού προέβη στην σύνταξη της στρατιωτικής ποινικής νομοθεσίας, η οποία ήταν απαραίτητη, αφού τα στρατιωτικά σώματα που απ τη φύση τους ήταν άτακτα και ζωηρά, είχαν την ανάγκη ενός δικαίου το οποίο θα εξασφάλιζε την οργάνωση, την πειθαρχία και την τάξη καθώς και ενότητα μεταξύ των σωμάτων. Γι αυτό λοιπόν και η νομοθεσία ήταν αυστηρή και λειτουργούσε σύμφωνα με τα πρότυπα της αρχαιότητας. Η όλη νομοθεσία αποτελούνταν από 12 άρθρα. Στο μεταξύ η μεγάλη ώρα πλησιάζει. Η επανάσταση θα αρχίσει από τη Μολδοβλαχία καθώς εκεί παρίσταντο Έλληνες οπλαρχηγοί ικανοί να αποτελέσουν τον επαναστατικό στρατό, υπάρχουν Έλληνες αξιωματούχοι που διαθέτουν αξιόλογη δύναμη και αρκετοί έμποροι που επιθυμούν να διαθέσουν τα πλούτη τους για τον αγώνα, για χάρη της ελευθερίας της πατρίδας. Το σημαντικότερο δεν βρίσκεται εδώ τουρκικός στρατός. Έτσι λοιπόν αποφασίζεται ο Υψηλάντης να κατέβει στο Ιάσιον μαζί με το επιτελείο του, σαφώς και ο Λασσάνης στο πλευρό του, και εκεί να κηρύξει την επανάσταση. Έτσι λοιπόν τελευταία σύσκεψη πραγματοποιείται στο Κισνόβι της Ρωσίας, στο αρχοντικό των Υψηλάντιδων στις 16 Φλεβάρη το 1821 και δεν μένουν παρά μόνο λίγες μέρες κατά τις οποίες ο Λασσάνης δραστηριοποιείται και ρυθμίζει τις τελευταίες λεπτομέρειες, συντονίζει και συντάσσει και άλλες προκηρύξεις. Η μέρα φτάνει και ο Λασσάνης ενθουσιώδης και έτοιμος για τον αγώνα στέκεται στο πλευρό του αρχηγού ο οποίος εκτιμώντας τις ικανότητές του με μια χειρονομία τον διορίζει πρώτο υπασπιστή. Αργότερα όταν ο αρχηγός θα ορίσει την επαναστατική επιτροπή θα δώσει και άλλα προνόμια στον Λασσάνη και θα τον ορίσει διοικητή της περιοχής και αρχιγραμματέα του γενικού Βουλευτικού. Στις αρχές Μαρτίου στην Φωξάνη, πόλη στα όρια της Μολδαβίας και Βλαχίας έχουν συγκεντρωθεί 500 νέοι οι οποίοι άφησαν τις δουλειές τους, τα θρανία και τα σπίτια τους για να υπηρετήσουν την πατρίδα. Οι νέοι αυτοί οργανώθηκαν σε ένα σώμα που ονομάστηκε Ιερός Λόχος. Η εξέλιξη των γεγονότων όμως δεν ήταν η επιθυμητή, αφού μια

⁹² Γρηγορίου Γ. Γερούκη, *Απαντα Γεωργίου Λασσάνη*, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 28-32

Στεφάνου Ι. Παπαδοπούλου, *Γεώργιος Λασσάνης ο Κοζανίτης αγωνιστής και λόγιος*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 7-8

Αθ. Παπαϊωάννου, *Γεώργιος Λασσάνης - Ο φιλικός - Ο πολεμιστής - Ο λόγιος*, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 46-52

σειρά ενεργειών όπως προδοσίες, απάθεια και η κακή η τύχη, που σαφώς παίζει ρόλο στην έκβαση μιας μάχης οδήγησαν στην ολοκληρωτική καταστροφή του αγώνα. Έτσι φτάνοντας στο Δραγατσάνι λίγοι εναντίον πολλών αγύμναστοι εναντίον εμπειροπόλεμων, είναι αυτονόητο το τι συνέβη. Σαφώς και ο Ελληνικός στρατός νικήθηκε και αποδεκατίστηκε, με αποτέλεσμα να σωθούν τριάντα μόνο ιερολοχίτες και μεταξύ των οποίων και ο Λασσάνης. Με την έκβαση στο Δραγατσάνι, η τύχη του κινήματος έχει κριθεί. Τα μαύρα σύννεφα πυκνώνουν και ο Λασσάνης μαντεύει όλες τις συμφορές που πρόκειται να ακολουθήσουν για τον αρχηγό του κινήματος. Πεισμένος λοιπόν και ο Υψηλάντης για αυτά που έπονται, αποφάσισε να επιστρέψει στην Ελλάδα. Στις 9 Ιουνίου, αποστέλλει τον Λασσάνη ως Γερμανομαθή στο Λοιμοκαθακτήριο του Ρότερτουρμ να ζητήσει την άδεια διόδου αυτού και των ακολούθων του. Η απάντηση ήταν η εξής, πως μόνο με την παρουσία του ίδιου του αρχηγού θα δινόταν η άδεια. Ωστόσο ενώ διαβεβαίωσαν τον Λασσάνη πως ο Υψηλάντης δεν είχε τίποτα να φοβηθεί, με την έλευσή του τον συνέλαβαν μαζί με τους συντρόφους του και τους οδήγησαν στη φυλακή ως εγκληματίες. Ο Λασσάνης μένει στη φυλακή μαζί με τον Υψηλάντη επί εξήμισι χρόνια και για να καταπραΰνει τον πόνο του αρχίζει και γράφει ποιήματα. Η φυλακή αφήνει όλο το πάθος του να εκδηλωθεί.

Όταν έπειτα από την ολοκλήρωση των ετών, αφέθηκαν ελεύθεροι, ήταν πλέον αργά. Ο Υψηλάντης ετοιμοθάνατος καθώς έπασχε από καρκίνο του στομάχους, ανέβασε ψηλό πυρετό και ζιτώντας από τον Λασσάνη, τον πιστό του φίλο και συνεργάτη να του πιάσει το χέρι άρχισε να λέει το πάτερ ημών και το πιστεύω. Χωρίς να προλάβει να τελειώσει ξεψύχησε στην αγκαλιά του αφοσιωμένου συντρόφου του. Τον έθαψε ο ίδιος ο Λασσάνης.

5.5 Η ζωή του στην ελεύθερη Ελλάδα

Έπειτα από αυτές τις εξελίξεις, ο Λασσάνης επιστρέφει στην επαναστατημένη Ελλάδα τον Ιούλιο του 1828. Ο Ιωάννης Καποδίστριας τον διορίζει στρατοπεδάρχη Αττικής και Βοιωτίας. Έπειτα θα λάβει μέρος στις μάχες στο Μαρτίνο, στη Θήβα και στην τελευταία μάχη στην Πέτρα Βοιωτίας (1829). Σε ηλικία 41 ετών θα παντρευτεί την Ευφημία Λιανοσταφίδα⁹³ αλλά δεν θα αποκτήσουν παιδιά. Τέλος μετά την ίδρυση του νεοσύστατου Ελληνικού κράτους θα εργασθεί ως επιθεωρητής του στρατού της Ανατολικής Ελλάδος, ως υπουργός οικονομικών και νομάρχης Αττικής και Αιτωλοακαρνανίας και επίσης θα τιμηθεί με τον βαθμό του υποστράτηγου. Θα πεθάνει στην Αθήνα τον Ιούλιο του 1870 ενώ σύμφωνα με επιθυμία του ιδρύθηκε ο Λασσάνειος Δραματικός Διαγωνισμός, όπου δηλαδή κάθε χρόνο βραβεύονταν με χρήματα από την περιουσία που είχε δημιουργήσει, θεατρικά του έργα με εθνική υπόθεση. Σημαντικό είναι να αναφέρουμε πως είχε γράψει σχολικά εγχειρίδια, ποιήματα, δοκίμια και θεατρικά έργα. Μιλώντας όπως προαναφέρθηκε Αγγλικά, Γερμανικά και Ρωσικά, μετέφρασε μαζί με τον Γεώργιο Γεννάδιο πολλά αποσπάσματα από διδακτικά βιβλία, ενώ έγραψαν και μια στοιχειώδη εγκυκλοπαίδεια. Η εγκυκλοπαίδεια αποτελούνταν από 6 τόμους, από τους οποίους ο Λασσάνης έγραψε τον πρώτο, τον τέταρτο, τον πέμπτο και τον έκτο. Έγραψε επίσης δύο δραματικά έργα για την σκηνή της Οδησού

⁹³ Μπατάνη, Μαρία (επιμ.) (2008), *Γεώργιος Λασσάνης (1793-1870)*, έκδ. ΔΗΠΕΘΕ Κοζάνης, Κοζάνη 2008, σ. 12-14

με σκοπό την αφύπνιση των ομογενών και την προετοιμασία του αγώνα. Τα θεατρικά του έργα είναι η «Η Ελλάς και ο Ξένος» και «Αρμόδιος και Αριστογείτων» Ακόμη είναι συγγραφέας των δοκιμίων «Εξηγήσεις για την προετοιμασία της ελληνικής επανάστασης» και το «Στρατιωτικόν της Ελλάδος».

5.6 Το διδακτικό του έργο και η παιδεία του⁹⁴

Με συντομία έχουμε σκιαγραφήσει κάτι από το χαρακτήρα του Λασσάνη. Ήταν άνθρωπος φιλότιμος, ευγενικός, γενναίος, με ανδρεία και πίστη στην πατρίδα. Κατάφερε να συνδυάσει το πάθος του για την Ελλάδα με την αγάπη του για τα γράμματα και την μόρφωση. Έτσι παρουσιάζεται με επιτυχία ως εκπαιδευτικός, δραματουργός, ηθοποιός, ποιητής, μεταφραστής και συγγραφέας. Όλες οι ιδιότητές του αυτές σαφώς και εξυπηρετούσαν έναν σκοπό, την ανάσταση του Γένους. Η ακμή του και το μεγάλο μέρος της συγγραφής του περατώθηκε κατά την παραμονή του στην Οδησό. Εξαίρεση αποτελούν τα ποιήματά του που έγραφε στη φυλακή. Αυτά είναι τα εξής «Ωδή εις την ελευθερίαν», «Η φυλακή», το «Κλεφτόπουλον», «Η Λύρα», κ.α. Συνολικά υπολογίζονται γύρω στα οκτώ με δέκα. Στην Οδησό έγινε δάσκαλος του εκεί ελληνικού σχολείου, της Ελληνοεμπορικής Σχολής. Επιπροσθέτως μια από τις πρώτες φροντίδες του ήταν να ανεβάσει το επίπεδο του σχολείου της Οδησού. Είχε όλα τα προσόντα του καλού Έλληνα δασκάλου καθώς στα μαθήματά του ξυπνούσε τον ενθουσιασμό και την φιλοπατρία. Στην τάξη του φοιτούσαν πολλοί μαθητές (140-150 περίπου, αρκετοί από τους οποίους ήταν ξένοι). Ο Λασσάνης υπήρξε ο πρώτος δάσκαλος που εισήγαγε σε ελληνικό σχολείο το σύστημα Lancaster. Παράλληλα οι τόμοι της εγκυκλοπαίδειας που είχε γράψει αποτελούσαν τον πρώτο κύκλο των μαθημάτων της δευτέρας τάξεως. Εκτός από το διδακτικό του έργο, αναμείχθηκε και με το ελληνικό θέατρο της Οδησού. Οι φιλικοί λοιπόν μεταχειρίστηκαν το θέατρο για να προβάλουν ηρωικές πράξεις από την αρχαία Ελλάδα, παραδείγματα φιλοπατρίας και μίσους των τυράννων. Με το έργο του «Η Ελλάς και ο Ξένος» ο Λασσάνης θέλει να παρουσιάσει τα βάσανα και τις δυστυχίες της Ελλάδας που στο δράμα την εκπροσωπεί μια κουρελιασμένη και γεμάτη βάσανα και δυστυχίες γυναίκα. Μάλιστα στο έργο αυτό έπαιξε και ίδιος ο Λασσάνης ο οποίος διακρίθηκε στο ρόλο του ξένου. Για το δεύτερο έργο του «Αρμόδιος και Αριστογείτων» δεν γνωρίζουμε πολλά. Πέρα από αυτά όμως, σημαντικά ήταν και τα 3 δοκίμια που είδαν το φώς της δημοσιότητας μόλις πριν λίγα χρόνια. Τα δοκίμια αυτά ήταν τα εξής: «Η Ιστορία της Ελλάδος», το δεύτερο δοκίμιο ήταν στα γερμανικά και στην ουσία αποτελούσε την συνέχεια του πρώτου και το τρίτο «Το Στρατιωτικόν της Ελλάδος». Τέλος η καλύτερη απόδειξη για το ενδιαφέρον του Λασσάνη για την πατρίδα, την παιδεία και τον πολιτισμό, διαφαίνεται με την τελευταία θέλησή του. Με τη διαθήκη του που τη συνέταξε στις 30 Αυγούστου 1865, άφησε την ακίνητη περιουσία του στο Πανεπιστήμιο των Αθηνών το οποίο υποχρεωνόταν μετά το θάνατο και της γυναίκας του, να ρευστοποιήσει την περιουσία του και να δώσει 6.000 αργυρές δραχμές στο σχολείο της Κοζάνης και με τα υπόλοιπα να στήσει τον Λασσάνειο Δραματικό διαγωνισμό, που όπως προαναφέρθη εν

⁹⁴ Στεφάνου Ι. Παπαδοπούλου, *Γεώργιος Λασσάνης ο Κοζανίτης αγωνιστής και λόγιος*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 8- 16

συντομία θα έδινε βραβεία στα δύο καλύτερα έργα, ένα δράμα και μια κωμωδία. Ο διαγωνισμός λειτούργησε επί είκοσι χρόνια. Πέθανε το 1870 στην Αθήνα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Συμπερασματικά, οι ευεργεσίες αποτέλεσαν τον προθάλαμο για την ανάπτυξη όλων των πεδίων της διοικητικής ιστορίας της Κοζάνης. Συντέλεσαν στην ανάπτυξη της παιδείας, του πολιτισμού, της θρησκείας, του εμπορίου και στην αναβάθμιση του επιπέδου βιωσιμότητας των Κοζανιτών. Οι ευεργέτες τιμώνται μέχρι σήμερα και η ευγνωμοσύνη των κατοίκων είναι αέναη. Ωστόσο η κίνηση του ευεργετισμού, δεν πρέπει να σταματά στις τότε ενέργειες. Θα πρέπει να γίνει περαιτέρω προσπάθεια ανάδειξης των πράξεων των ευεργετών, με την βοήθειά μας. Ας γίνουμε για λίγο με τη σειρά μας μικροί ευεργέτες και ας διαδώσουμε τα έργα τους. Αρχικά, θα ήταν εύλογο να πραγματοποιηθούν κάποιες παρουσιάσεις και εκδηλώσεις με θέμα τον ευεργετισμό και την ανάδειξή του, ώστε να γνωστοποιηθεί σε όλο το κοινό εντός και εκτός Κοζάνης, η αξία του για την κοινωνία. Επιπροσθέτως σημαντικές θα ήταν οι συνεργασίες όλων των φορέων που κατέχουν γνώσεις και πληροφορίες για τους ευεργέτες μας, με σκοπό την ένωση και την διεξαγωγή ολοκληρωμένων αποτελεσμάτων και συμπερασμάτων. Τέλος δημιουργική κίνηση θα αποτελούσε, η ανάθεση έρευνας, επιμέρους στοιχείων και πηγών, στο νέο αίμα. Νέοι αρχειονόμοι και βιβλιοθηκονόμοι, οι οποίοι με την διάθεση και την κατάρτισή τους, θα αφοσιωθούν και θα ερευνήσουν διεξοδικά τα αρχεία των ευεργετών μας, ώστε να φέρουν στο φώς άγνωστες πτυχές του ευεργετισμού που βρίσκονται στην αφάνεια. Αυτές είναι μερικές λύσεις που θα βοηθούσαν στην ανάδειξη της ιστορίας και του πολιτισμού μας. Ας δραστηριοποιηθούμε!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Λαζάρου Αθ. Παπαϊωάννου, *Γεώργιος Λασσάνης: ο φιλικός - ο πολεμιστής - ο λόγιος*, Θεσσαλονίκη 1973
- <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%BF%CE%B6%CE%AC%CE%BD%CE%B7>
- <https://cityofkozani.gov.gr/e-istoria-tes-kozanis>
- Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κοζάνης, *Νομός Κοζάνης*, Κοζάνη 2006
- Μ.-Χ. Χατζηϊωάννου, *Η Κοζάνη και η περιοχή της κατά την Τουρκοκρατία*, στο: Ν. Καλογερόπουλος, *Κοζάνη και Γρεβενά. Ο χώρος και οι άνθρωποι*. Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κοζάνης Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Γρεβενών. University Studio Press. Θεσσαλονίκη 2004
- Ιωάννης Μ. Τσιομπάνος, *Κοζάνη οδοιπορικό στο χρόνο*, Κοζάνη 1912
- Πρακτικά Ά Συνεδρίου Σεπτέμβριος 1993, *Η Κοζάνη και η περιοχή της*, Κοζάνη 1997
- Απόστολος Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική ιστορία 1204-1984*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2005
- Ηλίας Κ. Σβέρκος, *Η περίοδος του Μακεδονικού βασιλείου*
- Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη *Ξηρολίμνη Κοζάνης 1998* ΑΕΜΘ 12 (1998)
- Φώτιος Μιχαήλ Πέτσας, *Ανασκαφή Κοζάνης* ΠΑΕ 1965

- Φ.Μ Πέτσας *Μυκηναϊκά όστρακα εκ Κοζάνης και Παιανίας* ΑΕ 1953
- Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη *Κοζάνη μια αρχαία πόλη*, Η Κοζάνη και η περιοχή της. Ιστορία –Πολιτισμός, Πρακτικά Α Συνεδρίου, Σεπτέμβριος 1993, Κοζάνη 1997
- <https://eranistis2.wordpress.com/2014/11/07/ιστορία-της-κοζάνης-θέση-και-κλίμα-τέχ/>
- Γεώργιος Τσουμής, *Στο δάσος της Κοζάνης*, έκδ. συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1956
- Κωνσταντίνος Γουναρόπουλος, *Κοζανικά: Περί Κοζάνης*, Πανδώρα, τ. ΚΒ΄, φ. 527, Αθήνα 1872
- Αργύριος Κούντουρας, *Στα τοπωνύμια της Κοζάνης*, Ελμειακά, τ. 47, έκδ. Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2001
- Κώστας Παυλός, *Η συνοίκηση της Κοζάνης*, Κοζάνη, Ιούνιος 2017
- ΔΒΚ, [Χαρίσιος Μεγδάνης], χ. 127, *Εγχειρίδιον Κοζάνης και περί κωμών της*, [Κοζάνη][19ος αι.]
- Μιχάλης Παπακωνσταντίνου, *Ιστορία της Κοζάνης*
- Κώστας Παυλός, *Οικιστική διαμόρφωση της Κόζιανης (Κοζάνης)*, Ανακοινώσεις συνεδρίου: Κάλλιανη (Αιανή) και περίχωρα, ιστορία από τα κάτω, Απρίλιος 2014, http://sxoleioutoulaou.blogspot.gr/2014/04/blog-post_7827.html (ημ. επ. 29.05.2017).
- Χαρίτων Καρανάσιος, *Εκδόσεις και χειρόγραφα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού*, Δήμος Κοζάνης, Κοζάνη 1996
- Διάφα – Καμπουρίδου, Καρανάσιος, Μυλωνάς, Ντίνας, Σκρέκας 2012, *Κοζάνη 600 χρόνια ιστορίας: γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης* Πρακτικά Β Συνεδρίου Τοπικής Ιστορίας, Χαρίτων Καρανάσιος, Δημήτρης Μυλωνάς, Κώστας Ντίνας, Δημήτρης Σκρέκας, Κοζάνη
- Αναστασία Παληού, *Διοίκηση και κοινωνικοοικονομική διαστρωμάτωση στην Κοζάνη του 17ου -19ου αιώνα*, στο Χαρίτων Καρανάσιος, κ.ά. (επιμ.), *Κοζάνη 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, έκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014
- <https://opac.kozlib.gr/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=35726>
- Ευαγγελία Αμοιρίδου, *Η παρουσία των Κοζανιτών στην εκδοτική δραστηριότητα κατά την διάρκεια της Τουρκοκρατίας (1732-1830)* στο: *Η Κοζάνη και η περιοχή της. Ιστορία-Πολιτισμός*, Πρακτικά Α' Συνεδρίου, Δήμος Κοζάνης. Υπουργείο Πολιτισμού, Σεπτέμβριος 1993
- Αίλια-Άννα Διαμαντοπούλου-Hirner: *Ποιητικά παίγνια το 19ο αιώνα: Παραδείγματα σχηματικής ποίησης στις νεοελληνικές μετρικές και στιχουργικές του Χαρίσιου Μεγδάνη (1819) και του Παναγιώτη Γριτσάνη (1891)*, Κονδυλοφόρος, Τόμος 7/2008, Εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη.
- Γρηγορίου Γερούκη, *Άπαντα Γεωργίου Λασσάνη*, Θεσ/νίκη 1973
- Παναγιώτης Λιούφης, *Ιστορία της Κοζάνης*, ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1924
- Γεωργίου Καρατζία, *Ιστορικά Κοζάνης*, Σύλλογος Γραμμάτων και τεχνών, Θεσσαλονίκη 1973
- *Κοζάνη 600 χρόνια ιστορίας*
- Μιχάλης Παπακωνσταντίνου, *Μία Βορειοελληνική πόλη στην Τουρκοκρατία. Ιστορία της Κοζάνης (1400-1912)*, Βιβλιοπωλείων της εστίας, Αθήνα πρώτη εκδ. 1992, δεύτερη εκδ. 1998,
- Πρακτικά Α Συνεδρίου Σεπτέμβριος 1993, *Η Κοζάνη και η περιοχή της*, Κοζάνη 1997
- Ιωάννης Μ. Τσιομπάνος, *Κοζάνη οδοιπορικό στο χρόνο*, Κοζάνη 1912,
- Βακαλόπουλος Α, *Ιστορία της Μακεδονίας*, 1354,1833, Θεσσαλονίκη 1969
- Μιχαήλ Καλινδέρης, *Αι συντεχνίαι της Κοζάνης επί Τουρκοκρατίας*, έκδ. ΔΒΚ, Θεσσαλονίκη 1958,
- Γεώργιος Χαρισίου Παφίλης, *Αναστάσεως Ημέρα. Η απελευθέρωση της Κοζάνης Πέμπτη 11 Οκτωβρίου 1912*, επιμ. Εκδ. Βασίλης Πουλάκος, Κοζάνη 2012
- Δραγούμη Ιουλία, *Στην Κοζάνη*, εκδ. Νομαρχιακή αυτοδιοίκηση Κοζάνης, Οκτώβριος 2008
- Μυλωνάς Δημήτρης (επιμ.), *Οι ευεργέτες της Κοζάνης*, εκδ. Ι.Π.Α.Δ.Μ, Κοζάνη 2008

- Χαρίτων Καρανάσιος, *Η σχολή της Κοζάνης κατά τον 18ο αιώνα βάσει χειρογράφων, εγγράφων και εντύπων της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης*, στο Βασίλης Καραγιάννης (επιμ.), *Νεοελληνικός Διαφωτισμός: απόπειρα μιας νέας ερευνητικής συγκομιδής*, INBA, Κοζάνη 1999
- Χαρίτων Καρανάσιος, *Επισκόπηση ιστορίας της βιβλιοθήκης Κοζάνης*
- Αργύριος Κούντουρας, *Τίτλοι της Επισκοπής Σερβίων και Κοζάνης κατά την Τουρκοκρατία*, *Ελιμειακά*, τχ. 5, έκδ. Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1983
- Ν.Π. Δελιαλής, *Διαθήκαι ευεργετών της πόλεως Κοζάνης*. Θεσσαλονίκη 1970
- Αθ. Παπαϊωάννου, *Γεώργιος Λασσάνης Ο φιλικός - Ο πολεμιστής - Ο λόγιος*, Θεσσαλονίκη 1973
- Θανάσης Καλλιανιώτης, *Μεσοπόλεμος, κατοχή και εμφύλιος στην περιοχή Κοζάνης*, στο Χαρίτων Καρανάσιος, κ.ά. (επιμ.), *Κοζάνη 600 χρόνια ιστορίας, γένεση και ανάπτυξη μιας μακεδονικής μητρόπολης*, ειδ. έκδ. Δήμου Κοζάνης, Κοζάνη 2014
- Μπατάνη, Μαρία (επιμ.) (2008), *Γεώργιος Λασσάνης (1793-1870)*, έκδ. ΔΗΠΕΘΕ Κοζάνης, Κοζάνη 2008
- Νομαρχία Κοζάνης, *Γνωριμία με το Ν. Κοζάνης*, Κοζάνη 1970
- ΔΗΠΕΘΕ ΚΟΖΑΝΗΣ - ΙΝ. Β. Α ΚΟΒΕΝΤΑΡΕΙΟΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΟΖΑΝΗΣ, *Γεώργιος Λασσάνης (1793-1870)*, Κοζάνη 2008
- Γρηγορίου Γ. Γερούκη, *Άπαντα Γεωργίου Λασσάνη*, Θεσσαλονίκη 1973
- Στεφάνου Ι. Παπαδοπούλου, *Γεώργιος Λασσάνης ο Κοζανίτης αγωνιστής και λόγιος*, Θεσσαλονίκη 1977